

Učíme ekonomii

90 let

ANTONIE
DOLEŽALOVÁ
a kolektiv

UČÍME EKONOMII 90 LET

Učíme ekonomii 90 let

ANTONIE DOLEŽALOVÁ
a kolektiv

Wolters Kluwer
Česká republika

Klíčová slova: Vysoká škola obchodní, Vysoká škola věd hospodářských,
Vysoká škola ekonomická, české ekonomické myšlení, výuka
ekonomie, marxismus

Autoři jednotlivých kapitol:

Catherine Albrecht	1.3
Ilona Bažantová	3.2
Markéta Devátá	1.5, 3.4
Antonie Doležalová	vedoucí autorského kolektivu, úvod, 1.1, 1.2, 2.1, 3.1, závěr, resumé, seznam pramenů, literatura, rejstřík, překlad kapitoly 1.3
Zuzana Džbánková	2.2
Zuzana Hrdličková	2.4
Jitka Koderová	2.5, 3.5
David Lipka	3.8
Lidmila Němcová	exkurz 1
Václav Němec	1.4
Martin Polášek	3.3
Jiří Rezník	1.6
Milada Sekyrková	2.3
František Stellner	exkurz 2
Miroslav Ševčík	3.6
Věra Škochová	exkurz 3
Dušan Tříška	3.7

Recenzenti: doc. Ing. Karel Půlpán, CSc.
doc. Ing. Pavel Sirůček, Ph.D.

Poděkování za laskavou podporu při vydání knihy patří ČSOB, a. s.

© Antonie Doležalová a kolektiv, 2011

ISBN 978-80-7357-641-7

Úvod	9
1 Kapitoly z dějin jedné instituce	21
1.1 Úvod	21
1.2 Založení Vysoké školy obchodní	22
1.2.1 Hospodářsko-politická situace po vzniku Československa	23
1.2.2 Inspirace pro vznik Vysoké školy obchodní	26
1.2.3 Vysoká škola obchodní v legislativním procesu	30
1.2.4 Plat vysokoškolského pedagoga	35
1.2.5 Závěr	36
1.3 Dvě proměny: Počátky a konec Vysoké školy obchodní, 1919–1953	38
1.3.1 Počátky vyššího vzdělávání v oboru ekonomie	39
1.3.2 Vysoká škola obchodní ve 40. letech 20. století	42
1.3.3 Personální otázky v letech 1945–1948	44
1.3.4 Reforma osnov v letech 1945–1948	46
1.3.5 Změny v personálních otázkách, osnovách a řízení univerzity po únoru 1948	49
1.3.6 Uzavření Vysoké školy věd hospodářských	54
1.3.7 Závěr	57
1.4 Vzpomínky studenta Vysoké školy věd hospodářských z let 1948 až 1951	58
1.4.1 V prvním ročníku	60
1.4.2 Výuka jazyků	64
1.4.3 Překvapení ve druhém ročníku	66
1.4.4 Třetí ročník a (nečekané?) ukončení studia	68
1.4.5 Závěr	69
1.5 Vysoká škola politických a hospodářských věd a problém (dis)kontinuity výuky ekonomie v letech 1949–1953	73
1.5.1 Vysoká škola politická a sociální v Praze a její transformace po únoru 1948	74
1.5.2 Vysoká škola obchodní a její změna na Vysokou školu věd hospodářských	76
1.5.3 Zřízení Vysoké školy politických a hospodářských věd	79
1.5.4 Reorganizace VŠPHV	83

1.5.5	Naplňování cílů „socialistického vzdělávání“	85
1.5.6	Závěr	89
1.6	Ústav pro plánování při Filozofické fakultě Palackého univerzity v Olomouci v letech 1949–1953	92
1.6.1	Zápas o koncepci organizace vysokoškolské výuky v duchu skladebné filozofie	93
1.6.2	Souboj o čas a finance	95
1.6.3	Ústav pro plánování, jeho proměny a význam	98
1.6.4	Poslední boje o uchování vysokoškolského studia regionální ekonomiky v Olomouci	105
1.6.5	Závěr	108
	Exkurz 1: Katedra družstevnictví na VŠE	109
	Exkurz 2: Katedra hospodářských dějin na VŠE	115
2	Osobnosti českého ekonomického myšlení spjaté s VŠE	123
2.1	Úvod	123
2.2	Albín Bráb a Josef Macek: dva přístupy k etickým a sociálním otázkám	125
2.2.1	Albín Bráb: Život a základní názorová linie	126
2.2.2	Role etiky v Brábově koncepci národohospodářské teorie a národohospodářské politiky	128
2.2.3	Albín Bráb a sociální politika	129
2.2.4	Josef Macek: Život a základní myšlenková linie	135
2.2.5	Sociální otázka v Mackově díle	137
2.2.6	Závěr	142
2.3	Rudolf Hotowetz	143
2.3.1	Životní osudy v době rakousko-uherské monarchie	145
2.3.2	Hotowetzova činnost ve vládě a institucích ČSR	149
2.3.3	Hotowetz pedagogem VŠO	153
2.3.4	Pozůstalost Rudolfa Hotowetze v Archivu NTM	153
2.3.5	Závěr	156
2.4	Čestmír Kožušník	158
2.4.1	Životní milníky	158
2.4.2	Léta šedesátá – Kožušníkovy Návrhy tezí	159
2.4.3	Léta sedmdesátá a osmdesátá – Kožušníkova Teorie a praxe cenové tvorby	164
2.4.4	Závěr	168
2.5	František Vencovský	169
2.5.1	Osobnost Františka Vencovského	169
2.5.2	Přínos Františka Vencovského k dějinám českého ekonomického myšlení a k jejich výuce na VŠE	172

2.5.3	Závěr	182
Exkurz 3: Osobnosti českého ekonomického myšlení jako předmět studia		183
3	Jakou ekonomii učíme?	189
3.1	Úvod	189
3.2	Počátky výuky ekonomie v českých zemích: Albín Bráf	190
3.2.1	Výuka ekonomie v 18. a 19. století	190
3.2.2	Založení české ekonomické vysokoškolské vědy	195
3.2.3	Bráfovy učební texty a předmět ekonomie	197
3.2.4	Bráfovo hledání vhodné ekonomické školy a metodologie	200
3.2.5	Závěr	203
3.3	Ekonomie v době první republiky: Pohled Josefa Macka na charakter ekonomie a její společenskou roli	203
3.3.1	Charakter vědy a ekonomie jakožto věda	204
3.3.2	Význam hospodářských otázek a společenská role ekonomie	208
3.3.3	Společenská role ekonomie a Mackovo pedagogické působení	211
3.3.4	Závěr	216
3.4	Výuka ekonomie na rozhraní dvou epoch: Vysoká škola politických a hospodářských věd v letech 1949–1953	217
3.4.1	Koncepce studia	218
3.4.2	Učební plány	219
3.4.3	Závěr	225
3.5	Ekonomie v době reálného socialismu I: Výuka dějin ekonomického myšlení na VŠE v Praze	225
3.5.1	Výuka dějin ekonomického myšlení v letech 1953–1978	226
3.5.2	Výuka dějin ekonomického myšlení po roce 1978	228
3.5.3	Závěr	232
3.6	Ekonomie v době reálného socialismu II: Výuka ekonomie na VŠE	233
3.6.1	Struktura studia ekonomie	234
3.6.2	Závěr	238
3.7	Ekonomie v době reálného socialismu III: Ekonomický ústav ČSAV	238
3.7.1	Léta sedmdesátá a „Společenství Václava Klause“ (SVK)	239
3.7.2	Diskuse o stavu společnosti a alternativní přístup k ekonomii	240
3.7.3	Závěr	243

3.8	Proč učit ekonomii?	244
3.8.1	Jak definovat ekonomii?	244
3.8.2	Jak učit ekonomii?	250
3.8.3	Závěr	251
Závěr	253
Resumé	260
Seznam pramenů	266
Literatura	267
Seznam autorů	280
Jmenný rejstřík	281
Věcný rejstřík	282

ÚVOD

Na jaře roku 1919 rozhodovalo Revoluční národní shromáždění Československé republiky o založení vysoké školy pro obchodnická studia. Návrhy byly hned dva – jeden počítal s jejím umístěním v Praze, druhý v Olomouci. Praha navrhovala školu tříletou, otevíranou postupně od podzimu 1919. Tento návrh zvítězil, a tak na podzim roku 1919 byl otevřen první ročník výuky ekonomie na samostatné vysoké škole.¹

Devadesát let institucionalizovaného vysokého ekonomického školství je významnou kapitolou nejen v dějinách ekonomického myšlení, ale také v českých a československých dějinách. Při historickém pohledu bylo založení Vysoké školy obchodní „jen“ pomyslnou špičkou ledovce, vyvrcholením desítky let trvajících úsilí národohospodářských odborníků, které započalo s požadavkem na hospodářské posílení českého národa. Velký český národohospodář Albín Bráf ve svých národohospodářských úvahách označil hospodářskou emancipaci Čechů uvnitř rakousko-uherské monarchie za třetí fázi českého národního obrození, následující po jazykové a politické emancipaci. Albín Bráf napsal: „Obrození české není hotovo, obrození české vstupuje snad ve své poslední, ale nejtěžší úkoly, úkoly dohoniti to, co zanedbala doba minulá, to je národohospodářské obrození české.“²

Potřeba hospodářské emancipace však narážela na ne zrovna čilého podnikatelského ducha české společnosti; tato skutečnost se projevovala poměrně nízkým sklonem k obchodování a investování, ale především neochotou nést podnikatelské riziko. To u buditelů typu F. Palackého, A. Bráfa, F. L. Chleborada či K. H. Borovského vyvolávalo potřebu napomoci českému hospodářskému obrození národohospodářským vzděláváním. Jejich heroické úsilí dostane pevné kontury a můžeme je plně docenit, teprve když si uvědomíme, že vystoupili v době, kdy se tvrdilo, že obchodu nepomůže škola

¹ Národohospodářská fakulta Vysoké školy ekonomické v Praze při této příležitosti svolala vědeckou konferenci, která měla za cíl odpovídajícím způsobem připomenout počátky samostatné ekonomické vysoké školy v Čechách. Blíže o konferenci Doležalová, A. An Anniversary of An Institution – A Report on the „Teaching Economics for 90 Years“ Conference. *Prague Economic Papers*, 2010, vol. 19, č. 3, s. 284–288. ISSN 1210-0455.

² Bráf, A. *Národohospodářské potřeby české*. Praha : Svěpomoc, 1909, s. 27.

a školské vzdělání. Nejlepším obchodníkem mohl být jedině ten, kdo začal od píky, samorostlý obchodník, odchovaný školou života. V důvodové zprávě k zákonu o založení Vysoké školy obchodní jsou tyto názory shrnuty do vět o tom, že dříve převažoval ve společnosti názor, že u praktického obchodu rozhoduje spíše sklon povahy jednotlivce a povahy národní. A že chybějící rodinné a národní tradice se nedají nahradit školní výchovou: „... *ba spíše prý tím hůře, čím kdo déle prodlí ve škole, v ovzduší nepraktických teorií, v ovzduší ploché, školské uniformity. Ale dnes jest toto stanovisko překonáno; i národové, kteří mají veliké tradice obchodní, jejichž národní charakter je ryze praktický, obchodnický a vypočítavý, u nichž i přirozená poloha téměř vnucuje jejich zemím ráz obchodní, totiž Angličané, nemluvě ani o Němcích, věnují obchodnímu školství největší pozornost.*“³

Na stránkách knihy budeme klást dvě klíčové otázky, které se týkají míry kontinuity a diskontinuity a míry politizace v ekonomickém vzdělávání v českých zemích (a Československu) od počátku jeho institucionalizace v roce 1919 až do současnosti. Na obě otázky dává kniha v jednotlivých kapitolách zřetelné odpovědi nebo alespoň naznačuje, kudy se může ubírat další výzkum.

První otázka vyplývá z hypotézy, že každá doba má své hlavní proudy myšlení a každý z ekonomů a profesorů, který se nějakým způsobem zasloužil o institucionální uspořádání ekonomického vzdělávání, či který působil v tomto prostředí pedagogicky, vtiskl sem své představy o tom, co je třeba učit na vysoké škole takového typu. Jak lze vyčíst z dobových pramenů, minimálně od poloviny 19. století se v českém intelektuálním prostředí vedla diskuse o podobě a smyslu ekonomického vzdělávání; diskuse však neustala ani v celých uplynulých 90. letech.

Střídala se přitom dvě vymezení ekonomického vzdělávání: zatímco v počátečních letech jasně převažovala snaha vytvořit školu vychovávající zdatné obchodníky, popř. státní úředníky, s postupem času – zvláště v době meziválečné – nabývaly na síle hlasy požadující prohloubení teoretického přístupu k ekonomii. Tyto hlasy ale po druhé světové válce ztrácely na síle a v padesátých letech převahu opět nabyla výchova pracovních sil pro státní správu a státní podniky. Ač se o zásadních úpravách osnov ekonomického vzdělávání vedly poměrně široké debaty, úpravy byly provedeny až poté, když se komunisté zmocnili v únoru 1948 vlády. V té době byly osnovy i personál kompletně podřízeny ideologickým a technickým potřebám řízení plánovaného hospodářství. Došlo k naprosté změně účelu univerzitního

³ <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0516_00.htm>. [online, cit. 2010-09-20].

vzdělávání, role univerzity ve vzdělávacím systému i pole působnosti tradiční univerzitní autonomie a samosprávy. Teprve po několika letech pokusů se novému komunistickému vedení podařilo stanovit pevný institucionální rámec ekonomického vzdělávání. Vysoká škola ekonomická však už v padesátých letech začala ztrácet svou pozici instituce pěstující ekonomický výzkum a přenechala tento prostor především nově vzniklému Ekonomickému ústavu Akademie věd.

Co se týče druhé, neméně závažné otázky, na kterou lze v knize nalézt odpovědi, tedy otázky o vztahu ekonomie a politiky, resp. o politizaci výuky ekonomie, tak ta vychází z hypotézy, že od úplných počátků sloužila myšlenka ekonomického vzdělávání také politickým cílům. Hypotéza je v knize prověřována v několika směrech. Prvním je efektivita agitace ve prospěch národnostně českého ekonomického vzdělávání. Je totiž otázkou, kdy byly překonány Palackého a Bráfovy stesky na absenci podnikavosti v českém národě a kdy absolventi ekonomických kurzů a škol místo toho, aby usilovali o kariéru ve finančních institucích nebo státní správě, zamířili cestou vlastního podnikání. A dále, zda ti národnostně čeští absolventi, kteří se prosadili v rakousko-uherské státní správě, skutečně pracovali pro českou národní myšlenku nebo ji pouze využili k naplnění svých cílů.⁴

Druhým směrem prokazování hypotézy o politizaci ekonomie může být poukaz na prestiž národohospodářů a později ekonomů, absolventů ekonomického vzdělávání. Na konci 19. století se jí přirozeně těšili jako důležité osobnosti českého intelektuálního prostředí. Ekonomie však zatím nepatřila k prestižním oborům; studenti si obvykle vybírali obchodní akademii až poté, co se nedostali na gymnázium. Přitom – soustředíme-li se na československou politickou scénu po vzniku Československa v roce 1918 – nelze přehlédnout, jakou pozici v ní měly právě osobnosti s ekonomickým vzděláním obvykle absolventi právnické fakulty. Ovšem velká hospodářská krize tuto důvěru v osobnosti ekonomicky vzdělané zřejmě výrazně narušila. Budeme se proto ptát, jakými proměnami prošel vztah mezi ekonomikou a politikou, jak se tento vztah projevoval v historii ekonomického školství či v jaké podobě jej lze nalézt zformulovaný u předních českých národohospodářů a ekonomů.

Budeme se vracet k týmž tématům i osobnostem opakovaně. Ať totiž mluvíme o národohospodářské vědě, národohospodářském vzdělávání nebo úsilí o založení české ekonomické vzdělávací instituce, vždy znovu jsme konfrontováni se jmény jako Albín Bráf nebo Josef Macek. Budeme se tedy s jejich jmény setkávat v každé z kapitol. Ovšem v každé z těchto kapitol jsou

⁴ Blíže Hroch, M. *Na prahu národní existence*. Praha : Mladá fronta, 1999.

jednotlivé osobnosti nahlíženy z jiného úhlu pohledu – jednou jako národní buditelé, podruhé jako iniciátoři ekonomického vzdělávání, jindy jako zakladatelé, pedagogové, myslitelé.

Kniha je vedle Úvodu a Závěru rozdělena do tří kapitol. První kapitola knihy, Dějiny jedné instituce, se zaměřuje na institucionální vývoj ekonomického vzdělávání v českých zemích od poloviny 19. století do roku 1953, kdy vznikla Vysoká škola ekonomická. Hlavní cíl této kapitoly by se dal vystihnout jako postižení klíčových momentů, které rozhodovaly o podobě institucí, jež v tomto období působily. Jsou přitom vzaty v úvahu specifické okolnosti, v nichž se české země nalézaly ve druhé polovině 19. století, kdy jako jiné malé porobené národy hledaly cestu k rovnoprávnosti. Ukáže se přitom, že národní obrození nemělo jen politickou a jazykovou dimenzi, ale také dimenzi hospodářskou, jejímž důležitým akcelerátorem bylo právě ekonomické (dříve obchodnické) vzdělávání.

V první části jsou detailně popsány okolnosti, které rozhodly o založení Vysoké školy obchodní, i diskuse, které mu předcházely. Druhá část mapuje počátky ekonomického vzdělávání v Čechách, které se odehrávalo v prostředí národního hnutí ve druhé polovině 19. století a mělo nejprve podobu boje za zřízení obchodnických škol, které by pěstovaly podnikatelského ducha, přes 20. a 30. léta, kdy se Vysoká škola obchodní etablovala jako významná vzdělávací instituce, na níž působily významné osobnosti hospodářského a politického života té doby, přes léta čtyřicátá, kdy pod tlakem nacistických represí se část akademické obce odmlčela, emigrovala nebo zahynula v koncentračních táborech, aby se po skončení války po svém vyrovnávala s novými institucionálními i ideologickými podmínkami, až po nahrazení Vysoké školy obchodní Vysokou školou věd hospodářských a její uzavření a nahrazení Vysokou školou ekonomickou v roce 1953.

V centru pozornosti stojí nejen institucionální vývoj, ale také opakované reformy osnov a studijních plánů a personální otázky. Text jasně dokládá, jak se ekonomické vzdělávání dostávalo do stále těsnějšího sevření ideologických stereotypů a jak byli politickou mocí likvidováni nejen odborně fundovaní pedagogové, ale také nadaní žáci. Škola také pocítila represe spojené s politickými procesy, především s Rudolfem Slánským, protože někteří z jeho spolupracovníků, například Josef Goldmann, na škole vyučovali.

Bezprostředně následující část ukazuje Vysokou školu věd hospodářských, tedy institucionální nástupkyni Vysoké školy obchodní v poválečném období, pohledem jednoho z tehdejších studentů. Je v ní zachycen duch doby, úcta k tradici, kterou škola ve společnosti představovala především díky některým svým pedagogům a absolventům. Je zde zachycena vzdělávací instituce

v období, v němž byla vyučována jak klasická či neoklasická ekonomie, tak marxismus, kde se potkávali levicoví liberálové i rodící se marx-leninisté. Je zde ale také zachyceno ono přelomové období, kdy přestávaly platit akademické svobody, kdy do studia začali zasahovat političtí vedoucí jednotlivých studijních skupin a kdy začaly ze školy postupně mizet jakékoli vazby na tradici Vysoké školy obchodní z první republiky, ať už šlo o bustu prezidenta T. G. Masaryka nebo jednotlivé pedagogy, například Josefa Macka.

Další část popisuje vznik a zánik Vysoké školy politických a hospodářských věd – jedné z institucí, které měly lépe vyhovět požadavkům nového režimu na výchovu spolehlivých „kádřů“ pro řízení socialistické ekonomiky. Personálně i obsahově se měla tato škola rozejít s prvorepublikovou a buržoazní tradicí. Její zřízení bylo dokonce výrazem naplňování programu IX. sjezdu komunistické strany z roku 1949 o budování socialismu. Výuka se měla výhradně založit na marxismu-leninismu, další vědecké bádání v oboru ekonomických věd mělo kopírovat sovětský vzor. Při výběru studentů byli pozitivně diskriminováni studenti z dělnických a rolnických rodin, ke studiu byli uchazeči z těchto řad přijímáni i bez úplného středoškolského vzdělání. Vědeckou a personální „čistotu“ školy měly zajistit pravidelné studijní prověrky. Hlavním cílem této části první kapitoly je ukázat, do jaké míry byla taková snaha úspěšná a do jaké míry se komunistickému vedení podařilo vnést diskontinuitu do ekonomického vzdělávání v Československu.

V šesté části připomeneme téměř zcela zapomenutou kapitolu ekonomického vzdělávání v Československu, Ústav pro plánování při Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci v letech 1949–1953. Už jsme zmínili, že v roce 1919 byly ve hře dva návrhy na zřízení vysoké školy pro studia ekonomie a národního hospodářství a že „konkurentkou“ pražské školy byla škola, která měla sídlit v Olomouci. Tehdy se plán na realizaci druhé školy neuskutečnil. Palackého univerzita se však znovu dostala do hry na konci čtyřicátých let, kdy její vedení přišlo s návrhem na zřízení Ústavu pro plánování. Specifickou součástí tohoto návrhu byl koncept tzv. skladebného hospodářského řádu, který měl být součástí programu reorganizace celé společnosti. Dnes už upadl v zapomnění – místo podnikatelského rizika a motivu zisku je v něm zdůrazňován požadavek osobní odpovědnosti. Je objasněn nejen průběh úsilí o organizaci vysokoškolské výuky v duchu této „skladebné“ filozofie, ale také učební osnovy zamýšlené instituce, její personální a finanční problémy. Je zde také popsána historie ústavu a jím akreditovaných kurzů; ústav lze považovat za první pokus o výuku regionální ekonomiky v Československu.

Na konci kapitoly jsou zařazeny také dva exkurzy do historie konkrétních učebních předmětů na VŠE – družstevnictví a hospodářských dějin. Hospodářské dějiny i po roce 1989 našly své místo ve výuce na VŠE, jsou dokonce nabízeny jako magisterský studijní obor. Družstevnictví, ač se týká tak významného myšlenkového i institucionálního proudu v českých zemích, ztratilo svou pozici na VŠE už na přelomu 60. a 70. let.

Druhá kapitola nazvaná Kapitoly z dějin českého ekonomického myšlení obsahuje studie o ekonomech, kteří jsou spojováni s vysokým ekonomickým školstvím v uplynulých 90 letech. Nejprve budou představeni Albín Bráf a Josef Macek jako významní představitelé toho směru v českém ekonomickém myšlení, který klade důraz na propojení ekonomie s etickými otázkami. Albín Bráf jako zakladatelská osobnost českého ekonomického učení a Josef Macek jako zakladatelská osobnost Vysoké školy obchodní, jeden z jejích prvních profesorů, který v meziválečném období určoval její profil a ducha. Hlavní pozornost je přitom soustředěna na práce, v nichž se zabývali sociálními otázkami.

Ve stejné době jako Josef Macek působil na Vysoké škole obchodní také Rudolf Hotowetz. V letech 1929–1933 přijal pozvání přednášet zde jako externista o aktuálních otázkách národního hospodářství. Otevřel tak praxi, která se potom uplatňovala nejen v meziválečném období, ale své specifické místo měla i v dobách komunistických, a mnoho předmětů přednášených dnes na VŠE se k tomuto modelu – více či méně úspěšně – vrací. Hotowetz nepochybně ve své době patřil k národohospodářům, kteří měli svým posluchačům co nabídnout: jako absolvent právnické fakulty nastoupil do služby v pražském místodržitelství, dlouhá léta ovlivňoval fungování a orientaci obchodních a živnostenských komor, podílel se na tvorbě zákonů, angažoval se při propagaci českého hospodářství na světových výstavách, zabýval se však i teoretickými otázkami souvisejícími s rakouským hospodářstvím. Po vzniku Československa byl vnímán jako člen té nepočetné skupinky, která ovlivňovala hospodářsko-politickou orientaci mladého státu. I když se jeho názory rozcházely s názory Jaroslava Preisse⁵

⁵ Preiss Jaroslav (1870–1946) český finančník. Vystudoval práva, po krátké advokátní a novinářské praxi mu v roce 1907 nabídla Živnobanka úkol provést organizaci průmyslového a hypotečního oddělení. Za války vězněn pro velezradu. Po amnestii se v roce 1917 stal vrchním ředitelem Živnobanky. Z jeho iniciativy vznikl jak Svaz československých bank, tak Ústřední svaz československých bank. Podílel se na konstituování československé finanční politiky. V letech 1918–1920 byl členem Revolučního národního shromáždění, v dalším období si podržel pouze svou

či Aloise Rašina⁶, stal se ministrem v několika vládách a těšil se podpoře prezidenta T. G. Masaryka.

Čestmír Kožušník je absolventem Vysoké školy politické a sociální, kde potom také od roku 1951 působil na katedře ekonomiky a průmyslu. Další jeho působení je spojeno s Ekonomickým ústavem Akademie věd, ale na VŠE se vrátil v letech 1990–1993 jako člen vědecké rady. Díky svému působení v Ekonomickém ústavu v reformních 60. letech je spojován především s přípravou Šikovy ekonomické reformy; podílel se však i na přípravě transformační strategie v rámci Vlasákova týmu v raných devadesátých letech. Jeho klíčové práce časově i obsahově zapadají do období reálného socialismu, a právě na jeden aspekt těchto studií se zaměříme: hlavní pozornost bude věnována Kožušníkovi analýze cenové tvorby za socialismu, a to jak v publikovaných, tak také v nepublikovaných studiích.

V 90. letech spojil svou práci s VŠE také František Vencovský. Naše kniha ho ukazuje jako představitele historického bádání v oblasti ekonomického myšlení, ale také jako významného učitele a propagátora českého ekonomického myšlení. Je autorem základních učebnic pro jeho studium, ale také autorem řady odborných a popularizačních článků z oblasti dějin ekonomických učení či monetární teorie. Je rovněž znám v oblasti hospodářské praxe. Jeho osobnost tak uzavírá pomyslnou parabolu, která se táhne od Albína Bráfa až do současnosti.

V závěru této kapitoly najde čtenář ještě exkurz do dnešní výuky na VŠE, kde je už několik let studijním předmětem seminář, v němž studenti čtou knihy vzniklé v 19. a první polovině 20. století a spolupodílejí se na tvorbě virtuální knihovny *Bibliotheca economica*. Ta představuje na VŠE vedle tradičních pramenů dostupných i na jiných vysokých školách jedinečný zdroj poznání českého ekonomického myšlení: přibližuje totiž dosud nedostupné knihy a málem zapomenuté ekonomy. Díky práci dnešních studentů VŠE tak

nejvýznamnější funkci – vrchního ředitele klíčové prvorepublikové finanční instituce, Živnobanky.

⁶ Rašín Alois (1867–1923), český politik a národohospodář. V roce 1891 promován doktorem práv na PF UK. Vlastní advokátní praxe. Byl jedním ze zakladatelů hnutí Omladina a patřil také k vůdčím osobnostem domácího odboje za první světové války, byl vězněn za velezradu. Podílel se aktivně na vzniku samostatného Československa, v době převratu stál v čele Národního výboru, po vzniku Československa se podílel na přípravě většiny hospodářských zákonů. Byl jmenován prvním ministrem financí ČSR a v březnu 1919 provedl měnovou odstavku od Rakousko-Uherska a měnovou reformu. Dne 5. 1. 1923 se stal terčem útoku atentátníka, následkům zranění podlehl 18. 2. 1923.

ze zaprášených knih mohou znovu promlouvat Josef Kaizl, Albin Bráf, Josef Macek. Fascinující muži, o jejichž existenci ještě před dvěma desítkami let věděl málokdo.

Konečně poslední kapitola, Jakou ekonomii učíme?, hledá v sedmi podkapitolách odpověď na otázku, jaká ekonomie se v těch uplynulých 90 letech na Vysoké škole ekonomické a jejích institucionálních předchůdkyních učila. Čtenář přitom v jednotlivých částech najde tři roviny odpovědi na tuto otázku. Rovinu ontologickou, která historizuje vývoj představ o tom, co je to ekonomie a jak je možné ji definovat. Definice jdou přitom od představ prvních kameralistů až po dnešní moderní přístupy k ekonomii. V další rovině, epistemologické, jde o historizaci ekonomie jakožto vědy, jejích poznávacích možností a její role ve společnosti. Konečně rovina metodologická dává odpovědi na otázku, jak doporučovali ekonomové od Albína Bráfa až do současnosti ekonomii učit.

Výše jsme konstatovali, že konstituování vysokého ekonomického školství má své kořeny hluboko v 19. století – dá se proto uvažovat o tom, že obsahová náplň prvních učebních osnov na Vysoké škole obchodní se rodila ještě před jejím vznikem a pod vlivem otců-zakladatelů českého ekonomického myšlení, především Albína Bráfa. Tomu patří druhá část kapitoly. Albin Bráf hraje totiž v tomto procesu klíčovou roli také proto, že mu vděčíme za dotvoření české ekonomické terminologie, ale také proto, že velká část pedagogů na Vysoké škole obchodní se k němu hlásila jako ke svému učiteli. Protože v době Bráfova vědeckého a pedagogického působení náležely české země do svazku rakousko-uherské monarchie, ukážeme také, jaké byly počátky výuky ekonomie v rakouském prostředí. Bude objasněna cesta, kterou ekonomie v tomto prostředí vykonala od 50. let 18. století, kdy se zde začala ekonomie vyučovat v podobě tzv. kameralistiky, a kdy byla roku 1752 zřízena její první katedra. V dalším období se kameralistika rozvíjela na rakouských univerzitách v rámci politických věd, a jejím cílem bylo zabezpečit přísun fundovaných státních úředníků; v roce 1763 byla k tomuto účelu zřízena katedra na právnické fakultě vídeňské univerzity. Zde rovněž působila první rakouská autorita oboru, Joseph von Sonnenfels, a právě jeho žáci se stali profesory politických věd na ostatních univerzitách v habsburské monarchii. Také v Praze byl jeden z jeho žáků, Joseph Ignatz Butschek v roce 1766 dosazen do nově zřízené katedry politických věd na filosofické fakultě pražské univerzity. Pro vývoj výuky ekonomie byla však nakonec zásadní právnická fakulta, po Eberhardu Antonínu Jonákovi spojená nejnvýrazněji s Albínem Bráfem. Teoretická ekonomie v českém prostředí tak byla až do vzniku Vysoké školy obchodní spojena výhradně s právnickými studii.

Třetí část této kapitoly je věnována Josefu Mackovi. Byl to právě on, kdo vnášel do Vysoké školy obchodní ducha teoretických ekonomických úvah. Byl totiž přesvědčen, že ekonomie patří mezi vědy sociální a ve svém učení i pedagogické praxi hájil názor, dnes znovu ostatně prosazovaný, že ekonomie má za cíl nejen odhalovat zákonitosti hospodářských jevů, ale také je předávat do nejširšího povědomí tak, aby lidé byli na jejich základě schopni organizovat svůj život. Mackovo pojetí ekonomie je v tomto textu zasazeno do širších souvislostí jeho myšlení, do jeho představ o ekonomicko-politickém uspořádání společnosti, a také do souvislostí jeho pedagogického působení na Vysoké škole obchodní, ale i v jiných institucích.

Tento duch přísné vědeckosti a pedagogického nároku na ekonomii (a ekonomy) postupně vymizel z výuky ekonomie po roce 1948. Jak ukazuje čtvrtá část, věnovaná letům 1949–1953, kdy došlo k několika proměnám obsahu vysokoškolské ekonomické výuky, byla v těchto přelomových letech patrná politická exponovanost; vlivu komunistické ideologie byla podřízena nejen skladba pedagogického sboru, ale i obsah výukových programů. Jednotlivé učební plány byly zpracovány podle sovětského vzoru, za přispění sovětských profesorů; všechny navíc podléhaly schválení sekretariátem ústředního výboru KSČ. Škola se stávala „průkopnickým marxistickým učilištěm“. Všichni studenti museli zvládnout základy marxismu-leninismu (ponechme stranou obsah tohoto pojmu). Přitom tradice marxismu-leninismu byla v tehdejším Československu mizivá: před válkou existovala jediná česky psaná učebnice základů marxistické politické ekonomie.⁷ Byl zde také pouze jediný marxista, který přednášel marxistickou politickou ekonomii předsocialistických formací na české vysoké škole před rokem 1948.⁸

Znalost marxismu-leninismu měla být napříště předpokladem ideově-politické přípravy pro jakoukoli další specializaci. Přesto se studentům v tomto období ještě dostávalo výuky historie, filozofie, dějin státu a práva. Už v roce 1952 však bylo zřejmé, že vysoká škola projde zásadní reorganizací. Studijní plány pro Vysokou školu ekonomickou měly více reagovat na současnou ekonomickou situaci; za pozitivum by se dala označit skutečnost, že se škola mohla alespoň částečně vymanit z ideologického sevření a věnovat se praktickým problémům fungování socialistické ekonomiky. Zřejmým negativem

⁷ Napsal ji Jan Hrubý, vl. jménem Antonín Kamenický (1899–1942). Srov. Chytil, Z., Sojka, M. České ekonomické myšlení v letech 1948–1969. *Politická ekonomie*, 2003, roč. 51, č. 4, s. 566. ISSN 0032-3233.

⁸ Marxista Pavel Hrubý (1914–1994) působil na Vysoké škole politické a sociální v Praze. Srov. tamtéž.

je ovšem fakt, že škola začala ztrácet svůj teoretický potenciál: těžiště vědecké práce se pomalu začalo přesouvat na – po sovětském vzoru nově vzniklé – pracoviště Akademie věd, Ekonomický ústav.

Pátá a šestá část ukazují, že teoretický rámec studia ekonomie na VŠE dále zabezpečovala především výuka dějin ekonomického myšlení, popř. politické ekonomie kapitalismus a socialismu. Výuka tohoto předmětu pak probíhala buď prostřednictvím samostatné katedry nebo později, v době normalizace, v rámci Ústavu marxismu-leninismu. Dějiny ekonomického myšlení byly považovány za součást marxismu-leninismu, s jeho základy se museli seznámit všichni studenti VŠE. Účelově však byly z dějin ekonomického myšlení vytrhávány pouze ty kapitoly, které se daly provázat s učením K. Marxe, V. I. Lenina a dalších klasiků marxismu-leninismu. Jiné směry byly vyučovány jako kritika „nemarxistických“ či „buržoazních“ ekonomických teorií.

V sedmé části se seznámíme s některými aspekty pěstování teoretické ekonomie na Ekonomickém ústavu Akademie věd, který po roce 1953 začal přebírat aktivitu v ekonomickém výzkumu. Do určité míry to bylo nejprve dáno politickým rozhodnutím prezidenta A. Novotného, který právě toto pracoviště pověřil přípravou konceptu ekonomické reformy. Nelze ale také přehlédnout, že v prostředí Ekonomického ústavu se v 60. letech dařilo otevírat dveře zahraničním poznatkům a diskusím, a překonávat tak izolovanost československé ekonomické vědy. Na přelomu 60. a 70. let a potom v letech osmdesátých si toto pracoviště budovalo svou prestiž pěstováním i jiné než marxistické ekonomie. Vytvořilo se zde křídlo ekonomů – na rozdíl od toho reformního – oproštěné od jazyka marxismu-leninismu a hlásící se k paradigmatu neoklasické a keynesovské ekonomie. Tato skupina potom v době normalizace patřila k těm, kdo dokázali odolat tlaku normalizačního, dogmaticky marxistického pojetí ekonomie. Období normalizace je představeno – pro někoho jistě překvapivě – jako období, kdy existovala a pracovala řada většinou ne zcela oficiálních uskupení, která vedla diskuse o nejrůznějších ekonomických otázkách. V závěru této části je položena zásadní otázka, totiž do jaké míry se ekonomie vyučuje na dnešní VŠE.

Na tu se snaží odpovědět také poslední část celé kapitoly. Jde v ní jednak o to ukázat, v čem spočívá specifická diference mezi ekonomii a jinými sociálními vědami, a potom také o to, jakou funkci může ekonomie plnit a k čemu může být užitečná. Je zde předložena teze, že pouze do té míry, do jaké se lidé nerozhodují náhodně, ale váží možné alternativy a snaží se zvolit takovou kombinaci, která se jim jeví jako nejlepší, má ekonomie co říci. V odpovědi na otázku, jakou ekonomii učit, nabízíme různé odpovědi podle

toho, zda chceme vychovávat ze studentů ekonomy, nebo ne, a zda za ekonomu považujeme pouze toho, kdo si klade za cíl rozvíjet ekonomii jako vědu.

Je zřejmé, že se všichni ekonomové neshodnou na tom, co je to ekonomie či ekonom, ale právě ani na tom, co je smyslem výuky ekonomie. Jednotlivé kapitoly jasně ukazují, jak se dnešní představy o tom, jaká ekonomie by se měla učit, liší i od představ těch, kdo ekonomii jako samostatný obor pomáhali ustanovovat, nebo třeba od představ jednoho z prvních profesorů Vysoké školy obchodní Josefa Macka. Vše nasvědčuje tomu, že diskuse neutichly ani v dnešní době.

Devadesát let vysokého ekonomického školství v Česku je událostí, která se ani touto knihou nevyčerpává. Autoři doufají, že kniha o historii Vysoké školy obchodní, jejích institucionálních pokračovatelů či soupeřů se může stát poučeným průvodcem po vlastní minulosti nejen tisícům jejích absolventů. Těm je také věnována.

1.1 Úvod

Vladimír Neff ve svém slavném románu *Sňatky z rozumu* popisuje obchodnické dovednosti jednoho ze svých hrdinů, Jana Borna, tak, že jeho počínání za pultem svědčilo o zkušenosti s vídeňskou školou obchodní. Onou školou přitom byl večerní obchodní kurz. Tato část Neffova příběhu se odehrává na konci 50. let 19. století ve Vídni a na začátku let 60. v Praze. V Praze přitom chování a obchodnické způsoby ve Vídni vyučeného majitele galanterního obchodu způsobilo doslova senzaci. Davy koupěchtivých Pražanů ucpaly Celetnou ulici.

Tento příklad poměrně přesně vystihuje situaci té doby. Národním obrozencům se Češi ve srovnání s Němci zdáli být málo podnikaví a ochotni nést podnikatelské riziko. František Palacký v roce 1852 vyzýval opustit „... *starý a zarytý onen zvyk šlendriánský, onu dávnou ochabělost a zahálku, která je příčinou chudoby a malomyslnosti naší* ...“¹ Albin Bráf, dobře si vědom skutečnosti, že k podnikatelskému úspěchu je vedle technického rozvoje výroby nutný právě onen podnikatelský duch, neváhal Čechy kritizovat, že když už nějaká ekonomická studia absolvují, hledají teplá místa a klidné pozice, v nichž nebudou muset příliš riskovat: „*Podari-li se dokonce některému dostati se do zemské účtárny nebo do zemského bankovního ústavu s obmezeným počtem úředních hodin a nadějí na pensi, jest to vrcholem všech cílů. Ano tato česká nemoc zažírá se povážlivě i do žactva dvojtřídních škol, jejichž jasné určení přece jest vychovávatí pro samostatné povolání maloobchodnické. Touží do bank, záložnen, spořitelnen, do účtáren větších závodů, jen ne za krámský pult a stůl.*“²

Ve druhé polovině 19. století bylo zkrátka zřejmé, že Češi nedosáhnou v rámci monarchie rovnocenného postavení, dokud se nezačnou emancipovat v ekonomické oblasti. Albin Bráf označil národohospodářské obrození za třetí

¹ Citováno podle Kočí, J. *České národní obrození*. Praha : Svoboda, 1978, s. 379–380.

² Citováno podle Juračka, V. Od rovnocennosti k rovnocennosti. In Liška, V., et al. *Ekonomická tvář národního obrození*. Praha : ČVUT, nedat., s. 35.

část národního obrození – po obrození jazykovém a politickém. Boj za ekonomickou, tehdy spíše obchodnickou zdatnost se tak na přelomu 60. a 70. let 19. století stal významným proudem v českém národním hnutí, do nějž se zapojily všechny osobnosti, které máme ve zvyku řadit do zakladatelské generace v českém ekonomickém myšlení. Využívaly přitom řady cest – od propagace českých výrobků a vymezování se vůči německé a židovské konkurenci, přes zakládání spotřebních a později úvěrových družstev, která měla řešit tíživý nedostatek finančních prostředků, až k úsilí o vybudování českého ekonomického školství. Českého ve smyslu geografickém i národnostním.

Iniciátoři českého ekonomického vzdělávání urazili dlouho cestu od prvních večerních obchodních akademií, přes výuku národohospodářských nauk na právnické a technické fakultě až k Vysoké škole obchodní v ulici U pensijního ústavu, kde dodnes sídlí Vysoká škola ekonomická. Právě na institucionální vývoj ekonomického vzdělávání se zaměřuje tato kapitola.

1.2 Založení Vysoké školy obchodní

Ve chvíli, kdy byl v roce 1919 přijat zákon o zřízení československé státní Vysoké školy obchodní, učil se pouze na české technice dvouletý obchodní kurz pro budoucí učitele na vyšších obchodních školách. V roce 1919 bylo na tomto oboru zapsáno 830 řádných a mimořádných studentů. Výuka byla zavedena od školního roku 1907–1908 na základě výnosu rakouského ministerstva vyučování ze dne 24. května 1907, č. 135 ř. z. Výuku zajišťoval jeden profesor obchodních věd a ostatní přednášky vedli externí učitelé; některé přednášky – a to i z národního hospodářství, obchodního a směnečného práva – neprobíhaly na technice, ale na právnické fakultě. Studenti neměli k dispozici knihovnu. Učitelé si stěžovali na velmi nuzné podmínky ke své práci; i u samotného ministra se domáhali zlepšení situace a dobudování dvouletého kurzu do podoby vysoké obchodní školy. Především s argumentem, že ve všech okolních evropských zemích již jsou vysoké školy obchodní zřízeny a že vysoký počet zapsaných posluchačů je pádným důkazem, jak je vysoká škola potřebná. Nebylo totiž žádným tajemstvím, že absolventi obchodního kurzu hledají nakonec uplatnění všude jinde, jen ne jako učitelé. Dlouhá léta si učitelé stěžovali marně. Vláda se bránila poukazem na existující exportní akademii ve Vídni či na možnost studia na jiné zahraniční škole. Situace se změnila teprve se vznikem samostatného Československa.

1.2.1 Hospodářsko-politická situace po vzniku Československa

Československá republika vznikla na troskách rakousko-uherské monarchie 28. října 1918. Bezprostředně poté bylo ustaveno Revoluční národní shromáždění. V té chvíli se strhla nevídaná legislativní smršť, která zasáhla všechny oblasti společenského života. Přestože byl přijat tzv. kontinuitní zákon, tedy zákon č. 11/1918 Sb. z. a n., na jehož základě všechny právní normy bývalé monarchie zůstaly v platnosti, stávající legislativa byla v mnoha oblastech neudržitelná. Hlavní důvod potíží pramenil ze skutečnosti, že v rámci bývalé monarchie vedle sebe působily vlastně dva právní systémy, v mnoha ohledech vykazující značné odlišnosti – rakouský a uherský. Nově vzniklé Československo převzalo tento právní dualismus – ve své české části převzalo zákonodárství rakouské, v části slovenské zákonodárství uherské. V rámci unifikace zákonodárství byl postupně na Slovensku zaváděn systém rakouský; obvykle s odůvodněním, že je vyspělejší.

V průběhu roku 1919 byla přijata řada zákonů, které tvořily nové legislativní prvky a od počátku platily pro celé Československo. Prvním takovým zřetelným opatřením bylo zrušení společného celního území s Rakouskem a vyhlášení ČR za samostatné celní teritorium. Výše cel však byla stanovena podle starého rakousko-uherského sazebníku z roku 1906. V témže měsíci parlament schválil – během několika málo hodin – zákon o měnové odluce, který byl součástí projektu měnové reformy. I v tomto případě se nový stát přidržel starých zvyklostí – ač se diskutovalo o různých názvech pro měnu nového státu, stala se jí nakonec koruna, i když československá. V dubnu byl přijat první zákon o reformě pozemkové, tzv. záborový zákon. Konečně v prosinci roku 1919 byl přijat zákon umožňující nostrifikaci firem, které měly své provozovny na území nově vzniklého československého státu.³ Zároveň však legislativa musela reagovat na sociální pnutí poválečné doby. Projevilo se to mimo jiné některými sociálními zákony, včetně zákona o osmi-hodinové pracovní době, ale také třeba znárodněním těžby a distribuce uhlí či zestátnováním lesů.⁴

Tuto legislativní smršť „rozpoutalo“ Revoluční národní shromáždění, které vycházelo svým složením z Národního výboru; bylo v něm zastoupeno sedm politických klubů rozvrstvených v poměru odpovídajícím posledním

³ Srov. Doležalová, A. *Ekonomie a právo (či bezprávi)*. AOP, 2006, roč. 14, č. 2, s. 163–173, 121–132. ISSN 0572-3043

⁴ <<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/014schuz/s014001.ht>>. [online, cit. 2010-09-20].

předválečným volbám. Do první vlády se nominovali zástupci všech těchto klubů s výjimkou Československé strany pokrokové – 3 sociální demokraté, 4 národní socialisté, 4 agráři, 3 národní demokraté, 1 lidovec a 3 zástupci Slovenska. Prvním předsedou vlády se stal Karel Kramář z pravicové národně demokratické strany. Jeho vláda se udržela pouze do června 1919, už 8. července 1919 zahájila svou práci vláda pod vedením sociálního demokrata Vlastimila Tusara (účast v ní přijali 4 sociální demokraté, 4 národní socialisté, 1 pokrokář, 4 agráři a 3 zástupci Slovenska). Její existence byla založena na spolupráci sociálních demokratů a agráři, převahu v ní však měla levice, v průběhu roku oslabovaná štěpením uvnitř sociální demokracie.

Nově vzniklý stát musel vedle konsolidace politické a legislativní řešit řadu praktických hospodářských problémů a nové finanční požadavky: v souvislosti s pandemií španělské chřipky, v souvislosti s úhradou penzí válečných vysloužilců, v souvislosti s růstem nezaměstnanosti, v souvislosti s růstem cen při současné existenci válečného hospodářství, v souvislosti s hrozbou válečného konfliktu. Objevovaly se první signály, že Československo se bude muset podílet na splácení rakouských válečných dluhů. Po vyprchání nadšení prvních popřevratových dnů začala se šířit hrozba sociálních nepokojů. To vše v situaci, kdy stát hospodařil bez řádného rozpočtu: na konci roku 1918 a na počátku roku 1919 měl pouze formální rozpočet, v němž na straně výdajů odhadoval z rakouských zkušeností a na straně příjmové doufal, že bude pokračovat platba daní, dávek a poplatků podle rakouských zákonů (na základě kontinuitního zákona). Během posledních dvou měsíců roku 1918, a do značné míry také prvních šesti měsíců roku následujícího, tak existovalo na území nově vzniklého státu „quasi“ rozpočtové hospodářství: chyběl formální rozpočet, ale byly intenzivně vybírány daně, zvláště z válečných zisků, dávky a poplatky na vrub nového státu, které byly zúčtovávány způsobem obvyklým v Rakousku.⁵

Vezmeme-li v úvahu všechny tyto hospodářsko-politické okolnosti, může se zdát s podivem, jakou vytrvalost projeví v této vřavě intelektuálové usilující o povznesení Československa v oblasti vzdělanosti. Právě ti si totiž nejvíce uvědomovali, jak aktivní roli může věda a školství v novém státě sehrát. Vědy společenské byly samozřejmě převratovou dobou zasaženy nejvíce⁶ – ať už šlo o filozofii, právo, historii či ekonomii. V období bezprostředně po skončení války se potřeba postavit se na stranu nové republiky projevila také

⁵ Doležalová, A. *Rašín, Engliš a ti druzí*. Praha : Oeconomica, 2007, s. 126–131.

⁶ Kárník, Z. *České země v éře první republiky (1918–1938)*. Díl první. Praha : Libri, 2003, s. 178.

například účastí vědců v expertních týmech na mírové konferenci v Paříži. I když ze seznamu členů československé delegace vyplývá, že převahu měli právníci a geografové – přece jen se bojovalo o státní hranice – najdeme zde také tři národohospodáře:⁷ Cyrila Horáčka,⁸ Jana Kolouška⁹ a Josefa Macka.

Hned dva z těchto odborníků zároveň zásadním způsobem zasáhli do dějin Vysoké školy obchodní. Právě po návratu z Paříže se Jan Koloušek zapojil do jejího formování. Byl také hlavním referentem habilitační komise, zabývající se žádostí Josefa Macka, tehdy odborového rady Státního pozemkového úřadu, o habilitaci z národního hospodářství. Koloušek měl ještě možnost schválit Mackovu habilitační práci a navrhnout, aby se v řízení pokračovalo. Krátce nato, na jaře 1921, zemřel. Jeho místo na Vysoké škole obchodní převzal právě Josef Macek.¹⁰

Vrátíme-li se k legislativní praxi krátce popřevratové doby zaznamenané, že vznikly dvě nové univerzity – Masarykova univerzita v Brně a Komenškého univerzita v Bratislavě. Řada vysokých škol se transformovala – především z Karlo-Ferdinandovy univerzity se stala Česká univerzita Karlova a posléze Univerzita Karlova, České vysoké učení technické v Praze, Vysoké učení technické v Brně, německá Vysoká škola technická v Praze i Brně. A konečně vznikla řada nových vysokých škol – Vysoká škola veterinární v Brně či Vysoká škola zemědělská v Praze. Do rozjitřené doby vstoupily na

⁷ Kárník, Z. *České země v éře první republiky (1918–1938)*. Díl první. Praha : Libri, 2003, s. 180.

⁸ Cyril Horáček (1862–1943), národohospodář a politik. Vystudoval práva, pracoval jako tajemník Městské spořitelny pražské, v roce 1901 byl jmenován mimořádným a 1907 řádným profesorem politické ekonomie na Právnické fakultě UK v Praze. Od roku 1918 se angažoval v agrární straně, po roce 1925 se přiklonil k národním demokratům. Ovšem za agrární stranu byl v letech 1918–1920 poslancem, a v letech 1920–1925 senátorem. Od července do října roku 1919 byl ministrem financí, v roce 1920 předsedou senátu.

⁹ Jan Koloušek (1859–1921), národohospodář. Vystudoval právnickou fakultu na české univerzitě. Po studiích vyučoval na Obchodní akademii v Chrudimi a pak na Československé obchodní akademii v Praze. Josef Kaizl ho v roce 1899 povolal na ministerstvo financí ve Vídni. V letech 1903 až 1912 působil jako profesor národního hospodářství, finanční vědy a statistiky na České vysoké škole technické v Brně, poté v Praze. Krátce byl za národně demokratickou stranu poslancem revolučního Národního shromáždění. Koloušek nebyl tvůrčím teoretikem, spíše byl pozorovatelem a vykladačem ekonomického dění. Souhrnným vyústěním Kolouškovy vědecké práce je třídílné Národní hospodářství.

¹⁰ <<http://www.bibliothecaeconomica.cz/library/author/detail>>. [online, cit. 2010-09-20].

parlamentní půdu také dvě skupiny poslanců s návrhem na zřízení vysokých škol, zaměřených výhradně na obchodnická studia.

1.2.2 Inspirace pro vznik Vysoké školy obchodní

Předkladatelé zákona o zřízení vysoké školy se zaměřením na obchod a řízení průmyslu argumentovali potřebami ekonomické situace nově vzniklého státu. Ta totiž nebyla tak bezproblémová, jak bezprostředně po vzniku optimisticky líčili její první představitelé. Například Alois Rašín krátce po svém jmenování ministrem financí představil v jednom ze svých vystoupení Československo jako stát obchodně ovládající celý Balkán i Levantu.¹¹ Zdrojem budoucích ekonomických potíží měly být především tři skutečnosti: rozdílná úroveň vyspělosti české části nového státu na straně jedné a slovenské a podkarpatské části na straně druhé, a orientace české ekonomiky na export, resp. velké bezcelní území. Tyto dvě skutečnosti jsou zmiňovány často. Poněkud stranou však zůstává skutečnost třetí, a tou je nedostatečně silná a úřednický zkušená a manažersky schopná hospodářská reprezentace. V době Rakousko-Uherska existovalo pouze omezené množství národnostně českých úředníků, kteří získali zkušenosti na hospodářských ministerstvech, o ministrech samotných ani nemluvě. A tak obzorem drtivé většiny budoucích kapitánů československého průmyslu byl před rokem 1918 zemský sněm, okresní zastupitelstva, hospodářské samosprávné orgány. Pokud disponovali vysokoškolským vzděláním, bylo právnické, s velmi omezenými hospodářskými přesahy. Se vznikem nového státu tak bylo zřejmé, že se Československo bez vysokoškolské instituce zaměřené na vzdělávání národohospodářských a obchodních odborníků neobejde.

Jak jsme již naznačili, nebyla to idea nová. Diskuse o založení právě takové vzdělávací instituce byly velmi živé od počátku století a vyvrcholily v předvečer světové války. Spíše bychom je však mohli označit za diskuse o reformě právnických studií. Skladba studia totiž zůstávala více než půl století beze změny. Národní hospodářství spolu s finanční vědou a státní administrativou tvořily tzv. politické vědy, které byly jednou ze třinácti povinných částí studia práva a činily pouze asi 1/6–1/4 všech přednášek. Teprve třetí státní zkouška, která se absolvovala po osmi semestrech studia, obsahovala statistiku, národní hospodářství a finanční vědu. Národní hospodářství a finanční věda byly součástí také doktorské zkoušky. V uvažovaných reformách

¹¹ Rašín, A. *O přechodném hospodářství*. Praha, 1918, s. 31.

právnických studií těsně před válkou mělo dojít k omezení té části osnov, která se zaměřovala na dějiny práva a posílení praktické části studia.

Se stále větší naléhavostí se však ukazovalo, že pouhá reforma právnických studií pro výchovu národohospodářů v modernizujícím se světě už nestačí. Rozšiřovalo se spektrum úkolů státní administrativy o nové oblasti činnosti, především sociální, ale také dopravní, finanční, statistické. Rozšiřovala se oblast řešení těchto otázek do státní i samosprávné oblasti; odborníci na hospodářství byli požadováni na úrovni státu, obecní, okresní i zemské samosprávy. Rozšiřovaly se také oblasti působení stavovských organizací; jak v průmyslu, tak v zemědělství a nově také v terciární sféře. Dynamicky se rozvíjelo podnikání, přibývalo soukromých firem vyžadujících moderní formy řízení a tomu odpovídající znalosti. Otázkou dne se stávalo osamostatnění národohospodářských studií.

Zahraničí nabízelo více než dost příkladů, jak se s takovým požadavkem vypořádat. V USA byla v roce 1881 zřízena ve Filadelfii Wharton School of Finance and Political Economy; na dalších univerzitách vznikaly obchodní katedry a fakulty (Chicago, California, Michigan). Právě univerzita v Chicagu měla být využita jako zásadní vzor pro československé poměry.¹² Měla totiž fakulty pro obchod a průmysl, pro státní správu, pro vyučování obchodních předmětů, pro zaměstnance sociálních služeb, pro veřejnou službu a správu měst. Studium bylo tříleté.

Stejně tak nabízely tříleté specializované národohospodářské studium univerzity v Anglii. V roce 1895 byla založena London School of Economics and Political Science. Pro tehdejší české intelektuály bylo zaznamenáníhodné, že po uplynutí dalších dvou let studia a sepsání odborné práce mohl absolvent získat dokonce doktorský titul v oboru národohospodářských věd. Povinně se zde přednášely národní hospodářství, statistika, veřejná správa, cizí jazyky, dějiny obchodu, účetnictví, organizace obchodu, průmyslové a obchodní právo, dějiny ústavy a státní správy. Nepovinně například sociologie, národopis, psychologie, hospodářská geografie, matematika, pojišťovnictví, bankovníctví nebo diplomacie.

V Belgii byl vytvořen systém samostatně existujících fakult univerzit, které pokrývaly jak právnícká, tak praktická studia zaměřená na potřeby obchodu, úvěru, konzulárních služeb, a konečně také potřeby státní správy.¹³

¹² Dvořák, L. F. Studium věd národohospodářských, státních a obchodních u nás a jinde. In *Obzor národohospodářský*. Praha : J. Otto, 1912, roč. XVII., s. 422. Dostupné na <<http://www.bibliothecaeconomica.cz/library/>>. [online, cit. 2010-09-20].

¹³ Tamtéž, s. 513.

Absolventi univerzity v Bruselu, její fakulty Ecole de commerce, tak mohli získat titul obchodního inženýra. Specifikem fakulty, které inspirovalo i tvůrce Vysoké obchodní školy v Československu, bylo jistě její úzké sepětí s praxí.

Na rozdíl od USA a Anglie si Francie či Španělsko udržovaly stejný systém národohospodářských studií jako Rakousko-Uhersko, a nebyly proto zmiňovány jako inspirace. Národní hospodářství se tam studovalo jako součást studia na právnických fakultách; v Paříži byl v roce 1881 zřízen dvouletý obchodnický kurz Ecole des hautes études commerciales. Podobnost s London School vykazovala Ecole libre des sciences politiques, v pozdějších letech velmi oblíbená. Dětila se na pět fakult: správní, pro soukromé a veřejné hospodářství a finance, hospodářsko-sociální, diplomatickou a všeobecnou. Pokrývala tedy potřeby nejen státního, ale i soukromého sektoru.¹⁴ Také situace v Rusku byla obdobná situaci rakouské, co se týče organizace studia; co se týče času, výrazně Rakousko předstihla: již v roce 1861 byl zřízen na polytechnice v Rize samostatný obchodní obor. V Moskvě vznikla obdobná vzdělávací instituce v roce 1902. Ruské obchodní vzdělání pracovalo ve prospěch státní správy a částečně učitelství. Studium umožňovalo specializovat se ve vyšších ročnících na oblast obchodu, pojišťovnictví, státní správy, tovární a finanční inspekce a železniční dopravu.

Největší pozornost při hledání nápadů pro konstituování obchodní školy v Čechách však nepochybně odborníci věnovali situaci v sousedním Německu. Tam existovaly tři typy vzdělávacích institucí: univerzity, vysoké školy a akademie.¹⁵ V rámci univerzit se na rozdíl od rakouských poměrů studovalo národní hospodářství na filozofických fakultách. Prestiž měly zvláště univerzity v Lipsku, Berlíně, Mnichově, Heidelbergu a Bonnu. Posluchači zde mohli v oboru národního hospodářství získat rovněž doktorský titul či se habilitovat. Velké oblibě se těšily také německé obchodní vysoké školy – první vznikla v roce 1898 v Lipsku. Soustředily se na výchovu obchodnického managementu a učitelů středních obchodních škol. Třetím typem škol, na kterých bylo možné studovat národní hospodářství v Německu, byly akademie; první byla zřízena v roce 1901 ve Frankfurtu nad Mohanem. Její absolventi mířili nejen do obchodu, ale i do státní správy. Součástí studia byla i praxe, a to v takovém rozsahu, že studenti byli pojištěni i proti případnému úrazu při nich. Vedle praxe dávaly všechny typy německých institucí národohospodářským předmětům mnohem větší prostor, než bylo zvykem v okolních

¹⁴ Tamtéž, s. 425.

¹⁵ Tamtéž, s. 514–515.

zemích, a rovněž kladly výrazně větší důraz na semináře a kolegia. Proto byly tradičně vyhledávány cizinci, i když vybíraly od cizinců dvakrát vyšší školné než od domácích studentů.¹⁶ Této možnosti často využívali i budoucí čeští národohospodáři.¹⁷

V Rakousku najdeme studium národohospodářských věd jednak v rámci právnických fakult, jednak obchodních akademií a technických škol. Od roku 1870 se obchodní akademie ve Vídni rozdělila na střední a vysokou, ale brzy po burzovním krachu v roce 1873 vysoká škola zanikla. V roce 1877 vznikla dvouletá vysoká škola obchodní v Terstu. Nová vysoká škola obchodní ve Vídni vznikla v podobě Exportní akademie c. k. obchodního muzea, s cílem zlepšit zahraničně-obchodní zdatnost monarchie.

Shrnuto, stav národohospodářského vzdělávání v Rakousko-Uhersku byl v prvním a na počátku druhého desetiletí dvacátého století nedostatečný. Právnické fakulty přetěžovaly zájemce o národní hospodářství právníckými přednáškami. Technika se soustředila na budoucí učitele národního hospodářství na nižších stupních škol. Studium bylo krátké, s převahou přednášek na úkor seminářů a praxe. V předvečer první světové války byly na stole tři varianty vývoje národohospodářského vzdělávání:

- vznik samostatného oboru národohospodářských věd přesunutím studia z právnické na filozofickou fakultu,
- rozdělení právnické fakulty na dva obory studia – práv a národního hospodářství,
- zřízení katedry obchodu a pojišťovnictví na technických vysokých školách.

Ve všech případech plány počítaly s rozšířením praxe a seminární formy výuky.¹⁸

¹⁶ Například na vysoké obchodní škole v Lipsku v roce 1908 studovalo 530 posluchačů, 317 z nich byli cizinci.

Tamtéž, s. 515.

¹⁷ Srov. kap. 2.1.

¹⁸ Dvořák, L. F. Studium věd národohospodářských, státních a obchodních u nás a jinde. In *Obzor národohospodářský*. Praha : J. Otto, 1912, roč. XVII., s. 519. Dostupné na <<http://www.bibliothecaeconomica.cz/library/>>. [online, cit. 2010-09-20].

1.2.3 Vysoká škola obchodní v legislativním procesu

Návrh na zřízení československé státní Vysoké školy obchodní v Praze předložila Národnímu shromáždění ve čtvrtek 20. února 1919 po druhé hodině odpoledne skupina poslanců¹⁹ jako sněmovní tisk číslo 516. Ve stejný den byl jako sněmovní tisk č. 510 předložen i návrh na zřízení Vysoké školy obchodní v Olomouci, který byl sepsán o deset dní dříve.

Oba návrhy používají v podstatě stejnou argumentaci – argumentaci národohospodářských potřeb nového státu. Doslova se v „pražském“ návrhu říká: „*Vedle jiných důležitých činitelů, na nichž záleží úspěch hospodářského podnikání, musí tu hlavně škola přispěti svou hřivnou ke zdaru díla.*“²⁰ V návrhu se dále mluví o tom, jak první světová válka změnila geopolitické uspořádání světa, a tím i podmínky hospodářských vztahů. Dosud byly české země součástí mnohonárodnostního státu, využívaly výhod velkého bezcelního prostoru a jejich průmysl mohl profitovat ze skutečnosti, že jiné části monarchie měly převážně agrární charakter. České země skutečně měly před válkou lví podíl na vnitřním i vnějším obchodu monarchie; pokud však nechtěly své pozice v rámci mezinárodní dělby práce opustit, musely vybudovat celou síť obchodních vztahů v rámci nového státoprávního uspořádání. Předkladatelé argumentovali, že jde o činnost, kterou nelze zvládnout středoškolským obchodnickým vzděláním. Československo prý nemůže jinak, než vstoupit také do mezinárodní soutěže „školské“, protože má být lídrem všech slovanských národů v hospodářských oborech: odvěcí rivalové v Maďarsku už mají dvě vysoké školy obchodní, čtyřletou vysokou školu pro vzdělávání učitelů vyšších obchodních škol a konzulární akademii, a ve Vídni vrcholí transformace exportní akademie do vysoké školy obchodní. Důležitým argumentem pražského návrhu byl ostatně také poukaz na hrozbu vylučování československých studentů z této akademie.

Předkladatelé návrhu²¹ na zřízení vysoké školy v Olomouci v důvodové zprávě použili několik podbízivých vět o tom, že návrh na zřízení druhé vysoké obchodní školy vychází z očekávání „skvostné“ hospodářské budoucnosti nového státu a jeho významného postavení na světovém trhu. A vychovávat

¹⁹ Prof. dr. Velich, dr. Srdínko, dr. Krejčí, F. V. Krejčí, Houser, dr. Lukavský.

²⁰ <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0516_00.htm>. [online, cit. 2010-09-20].

²¹ Hynek Bulín, Kuneš Sontág, Lud. Zatloukalová-Coufalová, Otm. Hrejsa, Jan Nohel, F. Navrátil, Ševčík, Fr. Čapka, Bařina, Dr. Schieszl, Sís, Dr. Fáček, Heinrich, Janda, Dr. Budínský, Mašek, Časný Felix, A. Konečný, Jan Rýpar, Šamalík, Čuřík, V. Sedláček, Dr. Kyjovský, Marcha, Okleštěk, Dr. Lukavský, Dr. Jar. Stránský.

zdatné a čilé obchodníky je právě cílem navrhované školy. Mnohem více úsilí však vynaložili navrhovatelé na obhajobu Olomouce jako sídla takové školy. Na prvním místě stojí argument o prospěšnosti regionálních vysokých škol: „*Budiž napřed uvedeno, že podle zkušenosti vysoké školy v menších městech často lépe prospívají a zejména potřebám studující mládeže po prohloubení jejich vědomostí lépe vyhovují než-li vysoké školy ve velkých městech. V Anglii, Francii, Německu a Americe těší se vysoké školy v středních a malých městech velmi silné návštěvě, protože nikoli neprávem se má za to, že podmínky životní v menších městech jsou příznivější a pokusem velkého města, která příliš snadno odvádějí od studia, se tak nevyskytují.*“²² Na druhém místě je zmíněna skutečnost, že do poloviny 19. století Olomouc byla univerzitním městem, a dosud zde sídlí bohoslovecká fakulta a bývalá univerzitní knihovna. Jako argument zazní také fakt, že v Olomouci a jejím nejbližším okolí je hned několik středních škol, jejichž absolventi jsou přirozenými uchazeči o vysokoškolská studia národního hospodářství. A konečně, město leží uprostřed československého státu, v nejpříznivější dopravní poloze, je uzlem šesti důležitých železničních tratí a v blízkosti se nachází velký průmysl odkázaný na export.²³

Protože navrhovatelé očekávali rostoucí zájem o ekonomická a obchodnická studia, podporovali společně zřízení obou vysokých škol. Uvažovali dokonce o spolupráci obou vysokých škol tak, že by některé speciální obory třetího ročníku byly zřízeny jen v Praze, jiné jen v Olomouci.

I když vládu v den předkládání návrhů zastupoval na jednání parlamentu i ministr financí Alois Rašín, vzdělaný a uznávaný právník a národohospodář, bez jakékoli diskuse byly oba návrhy předány k projednání školskému výboru.

Školský výbor se nad nimi sešel teprve 10. června 1919 o půl třetí hodině odpolední. Byla to jeho poslední schůze; následně byl sloučen s výborem kulturním. Na schůzi výboru bylo přítomno několik zástupců ministerstva školství a několik tajemníků a radů z dalších ministerstev a prezidia.²⁴ Poslanec

²² <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0510_00.htm>. [online, cit. 2010-09-20].

²³ Už v době před válkou v této části monarchie existoval rozvinutý průmysl; zastupovala jej například výroba hospodářských strojů a suken v Prostějově, výroba strojů v Přerově, textilní průmysl, tkalcovství bavlny a plátna ve Šternberku, Šumperku a Zábřehu, železářské a hutní závody a uhelný průmysl v Moravské Ostravě, výroba nábytku v Bystřici p. Hostýnem, velké sklárny v Krásně a na Vsetíně.

²⁴ Státní tajemník dr. Drtina, min. rada Kallus, dr. Šedivý za min. obchodu, dr. Sommer, dr. Krofta, za min. školství, dr. Záhorský a dr. Reich za min. zemědělství, ad.

Budínský jako hlavní referent k tomuto případu nejprve zopakoval zdůvodnění potřebnosti vysoké školy ekonomicko-obchodnického typu – zhruba ve stejném rozsahu, jak zaznělo již v únoru ve sněmovně. Svě vystoupení zakončil konstatováním, že v brzké době bude v Československu potřeba i více než dvou navrhovaných obchodnických vysokých škol.

Na jeho slova reagoval dr. Stojan s obhajobou „Olomouce“. Poukázal ve své řeči na potřebnost vysoké školy v tomto městě s ohledem na průmyslový potenciál širokého okolí, na „nezabezpečenost“ české národnosti v této oblasti republiky, s ohledem na funkční univerzitní knihovnu. A konečně také použil argumentaci ekonomickou – Olomouc totiž měla připraveny prostředky na založení vysoké školy. Zatímco pražský návrh počítal s totální podporou státního rozpočtu, ten olomoucký počítal i s jinými prostředky: samo město nabízelo prostory, obchodní škola neuvěřitelně 1 milion korun, „... *Obchodní a živnostenská komora v Olomouci přinesla by zajisté ráda veliké oběti a usnesla se již věnovati tomu účelu částku 100 000 K*“, Matice školská v Olomouci 50 tisíc korun. Naopak pro pražskou školu se žádné prostředky nenabízely, a bylo třeba zříditi i knihovnu a zabezpečit pro ni úřednická místa – a vybavit je platem. V tomto smyslu poslanci také později schválili dva návrhy tisků.²⁵

V debatě o samotném zákoně, která se následně rozvinula, tak šlo pouze o umístění školy – zda v Praze nebo v Olomouci. Už ve školském výboru bylo totiž zřejmé, že na současné zřízení dvou škol nebude mít stát dost prostředků. Přesto ještě ve všeobecné rozpravě, vycházející ze stanoviska, že jedna vysoká obchodní škola nebude s to, aby se zřetelem na rozlohu a veliký počet posluchačů vyhověla potřebě celé republiky, se výbor usnesl většinou hlasů (4 ku 2), aby byly zřízeny vysoké školy obchodní dvě. Za sídlo první z nich byla určena všemi hlasy Praha, nejen jako středisko ostatních vysokých škol a kulturních institucí, nýbrž i jako sídlo vlády a místo, kde se soustředí veškerý obchodní život státu. Argumenty se také týkaly existence obchodního oddělení jak při české, tak německé technice, ale rovněž nechuti studentů jít studovat do Olomouce, a nechuti profesorů přesídlit z Prahy do Olomouce. Ve chvíli, kdy došlo na hlasování, už byla fakticky ve hře pouze pražská varianta, olomoucká byla odložena k pozdějšímu projednání.

Ze školského výboru do sněmovny se návrh na zřízení pražské školy vrátil 23. července – v půl jedenácté dopoledne přečetl příslušnou důvodovou zprávu poslanec Budínský. Snad to bylo horkým červencovým počasím, snad tím, že ten den čekaly na poslance ještě jiné, mnohem nepříjemnější záležitosti jako zákon o finanční úhradě úpravy služebních poměrů

²⁵ Viz kap. 1.2.4.

zaměstnanců československých státních drah, zákon o uvolnění zemědělské výroby a sklizně, petice požadujících uvolnění obchodu s obilím a zrušení příslušných ústředen nebo zpráva výboru pro pozemkovou reformu o návrhu na změnu zákona o pozemkovém úřadě či o náhradě propachtovatelům zemědělské půdy z dob války – tedy zákony, které měly v blízké době zásadním způsobem změnit sociální strukturu společnosti, plénium důvodové zprávě o zřízení Vysoké školy obchodní v podstatě nevěnovalo žádnou pozornost.

Pokud snad některý z poslanců důvodovou zprávu otevřel, mohl se v ní dočíst, že školský výbor sice vyhrotil formulace o macešském vztahu vídeňské vlády k českému školství, ale přesto označil zřízení dvouletého obchodního studia pro přípravu čekatelů učitelství oboru obchodního pro vyšší školy obchodní ve školním roce 1907–1908 za první krok pro zřízení Vysoké školy obchodní v Praze. Přidal zvýšené riziko vyloučení československých studentů z exportní akademie ve Vídni a konstatoval, že zřízení „... české vysoké školy obchodní, jest odůvodněno nejen skutečnou potřebou, nýbrž zejména osamostatněním českého státu a novým uspořádáním evropských a světových poměrů“. Zdůvodnění potřeby nové školy uzavřel tím, že „... výchova pro obchod velkého slohu, širokých linií musí býti volnější, svobodnější, musí jíti do hloubky, musí přes vědeckou úroveň teorie vychovávat pro praxi, k životu a pro život. K tomu je především zapotřebí, aby posluchačstvo bylo vyspělejší, starší a stálo na širší a prohloubenější úrovni předběžného vzdělání, mělo jistou volnost a možnost doplňovati své vědomosti četbou, badáním a samostatným nazíráním podle sklonu svých vloh a povah, což možno s úspěchem pěstovati jedině v rámci svobodného studia vysokoškolského. ... Vedle stěžejních základů vysokoškolské teorie nutno věnovati ovšem veškeru péči drobné práci v praktických kursech, seminářích a knihovnách i doplňovati tak teorii stálým stykem s praxí a životem. Jest proto žádoucí, aby nové vysoké učiliště obchodní bylo náležitě vybaveno, aby opatřeno bylo vzornými semináři, knihovnou, čítárnou i ostatními informačními pomůckami a ústavy, v nichž by i styk s praktickým životem soustavně a účelně byl pěstován.“²⁶ Obdobně ostatně hovořil už první poslanecký návrh: „Neníť stěžej práce na vysoké škole obchodní jen v přednáškách, z jejichž šedé teorie mívají praktické jakési obavy, někdy i poněkud odůvodněné, nýbrž přenáší se do drobné práce v praktických kursech, v seminářích a knihovnách a doplňuje se stálým stykem s praxí, s životem.“²⁷ Zpráva školského výboru tak v podstatných bodech kopírovala důvodovou zprávu předkladatelů.

²⁶ <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1366_00.htm>. [online, cit. 2010-09-20].

²⁷ <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0516_00.htm>. [online, cit. 2010-09-20].

Škola měla mít tříletou dobu studia, ze které první dva roky měly připadnout na povinný obecný směr, po jehož skončení mohli studenti absolvovat první závěrečnou zkoušku a pokračovat v dalším studiu některého oboru zvláštních obchodních disciplín pro jednotlivá odvětví praktická v ročníku třetím. Ten měl nabízet jednotlivé specializace:

1. Pro organizaci a správu podniků obchodních (vývozních, dovozních, velkoobchodů), a větších podniků průmyslových.
2. Pro podniky bankovní.
3. Pro podniky dopravní a zasilatelské.
4. Pro podniky pojišťovací.
5. Pro přípravu učitelů obchodních nauk na nižších i vyšších obchodních školách (akademiích).
6. Pro výchovu konzulárních úředníků (podle vzoru pařížské École des hautes études commerciales).

Vedle uvedených skupin měl být ve třetím ročníku věnován prostor praxi. Všechny přednášky měly být přístupné i mimořádným, už zaměstnaným studentům. Školský výbor stále uvažoval ve své zprávě o tom, že pokud by byla zřízena i druhá vysoká škola obchodní v Olomouci, mohl by snad v Praze některý z těchto odborů odpadnout, s výjimkou bankovní, konzulární a učitelské specializace.

Ke studiu měli být přijímáni absolventi středních škol, reálných a gymnaziálních (bez rozdílu pohlaví), absolventi obchodních akademií měli mít stanoveny některé další podmínky přijetí. Naopak stávající posluchači obchodních věd na České vysoké škole technické v Praze a posluchači exportní akademie ve Vídni měli být přijímáni bez průtahů.

Zpravodaj Budínský po předložení důvodové zprávy otevřel diskusi, do které se nikdo nepřihlásil. Zklamaně proto konstatoval: „*Poněvadž plenum sněmovny nemá zvláštního zájmu, by věnovalo pozornost tak důležité věci, jako jest předloha o zřízení vysoké školy obchodní, mám za to, že vykonám svou povinnost, když poukáži k tištěné zprávě a dovolím si tuto zprávu doporučiti slavnému Národnímu shromáždění k přijetí.*“²⁸ Poslanci jej za tato slova odměnili výkřiky „Výborně“ a potleskem. A protože předloha sama měla pouze 5 paragrafů, a nebyl předložen žádný pozměňovací návrh, hlasovalo se o předloze v celku. Následně byl návrh zákona schválen v prvním i druhém čtení. Tím byl bod denního programu s názvem „Vysoká škola obchodní“ vyřízen a poslanci si zatleskali.

²⁸ <<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/067schuz/s067009.htm>>. [online, cit. 2010-09-20].

Zákon

ze dne 1919,

kterýmž zřizuje se československá státní „Vysoká škola obchodní v Praze“.

§ 1.

V Praze zřizuje se československá státní vysoká škola obchodní s tříletou dobou trvání studia a českou řečí vyučovací.

§ 2.

Prvý a druhý ročník budiž zahájen počátkem studijního roku 1919/20 a třetí ročník počátkem roku 1920/21.

§ 3.

Tato vysoká škola obchodní vypraví se po prvé tři léta jako samostatný odbor při české vysoké škole technické v Praze. Od 1. října 1921 bude tento odbor přeměněn na samostatnou vysokou školu obchodní.

§ 4.

Provésti tento zákon ukládá se ministru školství a národní osvěty, jenž se zmocňuje, aby vydal potřebná nařízení a organizační statut této vysoké školy obchodní.

§ 5.

Zákon tento nabývá platnosti dnem, kdy bude vyhlášen.

1.2.4 Plat vysokoškolského pedagoga

Jestliže v prvních letech po vzniku Československa vzniklo hned několik nových vysokých škol, musely se jistě vypořádat s nedostatkem vysokoškolských učitelů, především docentů a profesorů. Tento nedostatek měl své zdůvodnění také ve velmi zdlouhavém habilitačním procesu, který byl spíše než prověřováním splněných podmínek, jak je tomu dnes, procesem potvrzování uchazečova zájmu o akademickou práci.

Dosáhnout akademického postu bylo totiž jak za Rakouska-Uherska, tak po roce 1918 poměrně velkou časovou investicí. Před válkou se absolvent vysoké školy a doktorského studia mohl nejdříve po dvou letech stát soukromým docentem. Po několika letech soukromé docentury, což byla činnost zcela neplacená, se mohl stát titulárním, tzv. mimořádným profesorem. Tento stupeň akademické dráhy měl dvě fáze – bez platu a s platem. Teprve poté následovala placená pozice řádného profesora. Takže průměrně dosahoval

vysokoškolský učitel hodnosti, v níž poprvé pobíral za svou učitelskou práci a vědeckou činnost plat asi ve 35 letech;²⁹ do té doby byl zpravidla odkázán na své soukromé prostředky. Zajímavé jistě je, že po první světové válce se kandidátům na profesuru započítávaly roky ve vojenské službě.

Rozpočet pro první dva roky existence Vysoké školy obchodní počítal s pozicí deseti profesorů s ročním příjmem 20 000 K. Zároveň vyčlenil částku 100 000 K pro deset jejich asistentů. Úprava platů úředníků a dalších zaměstnanců (včetně knihoven) se měla řídit zákony o služném a platových podmínkách pro ostatní státní úředníky. Zároveň už od dubna 1919 platilo, že platy budou vyplaceny pouze těm profesorům, kteří složí slib věrnosti republice.³⁰

Zákonodárci při zřizování Vysoké školy obchodní počítali s tím, že finanční náklad na systemizovaná místa bude totožný s náklady na zaměstnance obchodního oddělení při české technice. Počítali také s tím, že na stávajících pracovištích jsou kvalifikovaní učitelé a otázka jejich prozatímního umístění právě vzhledem k tomu, že nová vysoká škola měla během prvních tří let tvořit oddělení české techniky v Praze, se rovněž nezdála být obtížná. Konečně přípravné práce, týkající se organizace, osnov a rozpočtu měly být svěřeny vyučovací komisi, která pro tento účel vznikla při ministerstvu školství a národní osvěty.

1.2.5 Závěr

Meziválečné Československo existovalo pouhých dvacet let. Mělo tak nepochybně málo času, aby prokázalo všechny své možnosti. Přesto se stihlo zařadit mezi průmyslově vyspělé země Evropy. Přes dobré startovací podmínky však nedokázalo udržet krok s nejmúspěšnějšími ekonomikami. Už v době hospodářské krize na přelomu 20. a 30. let se ukázalo, že důvod, proč ekonomika ztrácí dech, leží v nedostatečném počtu řídicích pracovníků – na všech úrovních hospodářství – schopných čelit výzvám a krizím doby. Lidský kapitál byl položkou, která scházela k naplnění vizí, které měli před očima zakladatelé státu. O jeho posílení usilovala významná vzdělávací instituce té doby – Vysoká škola obchodní. Ta však měla stejně málo času, aby rozvinula svůj potenciál, jako sama první republika.

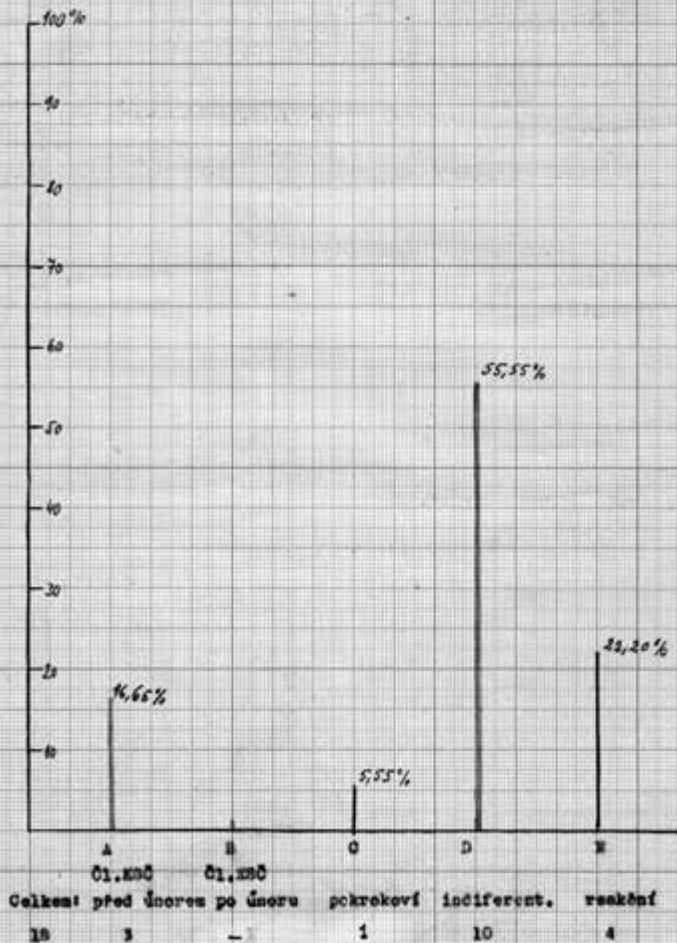
²⁹ <<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/029schuz/s029001.htm>>. [online, cit. 2010-09-20].

³⁰ A PSP ČR, fond RNS, číslo kartonu 25, číslo spisu 1055, 24. schůze výboru školského, 14. února 1919.

Obr. 1.1 Statistika výsledků politických prověrek studentů VŠVH

174

Vysoká škola věd hospodářských při
Českém vysokém učení technickém
v Brně.

1.3 Dvě proměny: Počátky a konec Vysoké školy obchodní, 1919–1953

Přestože Vysoká škola obchodní (dále jen VŠO) a Vysoká škola ekonomická (dále jen VŠE) byly založeny za zcela odlišných podmínek, lze v těchto dvou procesech zaznamenat určité podobnosti. Obě instituce byly založeny v momentě, kdy docházelo k vytvoření nové formy státního zřízení a založení obou bylo zdůvodňováno politickými a praktickými zájmy.³¹ Myšlenka založit VŠO vzešla jak z českého nacionalismu, tak z potřeb modernizujícího se hospodářství. VŠE byla v roce 1953 zřízena za účelem vzdělávání vedoucích pracovníků nových státních podniků, což byla role, která spojovala ideologii s požadavky nových ekonomických struktur. Vzhledem k dlouhodobým vazbám mezi ekonomickým vzděláváním a státním aparátem není překvapující, že obě instituce připravovaly absolventy pro práci v byrokratické státní správě nebo ve významných podnicích.

Vývoj vyššího vzdělávání v oboru podnikového řízení na začátku 20. století ukazoval, že mnohé otázky týkající se smyslu a hodnoty tohoto vzdělání zůstávají nevyřešené. Ekonomická teorie a teorie obchodu se vyvinuly jako odpověď na nové poznatky, potřebu nových analytických nástrojů, nové formy podnikání a nové sociální, politické a ekonomické priority. Stejně jako vzdělávání profesorů ekonomie a obchodu vyvíjely se nadále také osnovy a organizace tohoto vzdělání. Praktické uplatnění absolventů národohospodářských oborů se však často vyvíjelo odděleně od teorie. A tak ještě v první polovině 20. století přetrvávala značná nejistota ohledně hodnoty obchodního vzdělání, což ponechávalo otevřené dveře novým výzvám, ale i vlivu politického prostředí vzniklého po druhé světové válce.

Zvláštní charakteristikou jak vzniku, tak konce VŠO je všeobecná nestabilita ekonomické profese. Na konci 19. století a začátku 20. století byla profesionální prestiž národohospodářů založená na jejich napojení na české národní hnutí a také schopnosti poskytnout vhled do správy velkých podniků. Národohospodáři se těšili úctě, protože byli považováni za podporovatele národní prosperity. Tato prestiž začala blednout ve 30. letech 20. století. Po velké hospodářské krizi a druhé světové válce byli profesori národního hospodářství stále častěji považováni za propagátory zájmů specifické sociální

³¹ Albrecht, C. The Czech Economics Profession before 1914 In McClelland, C., Merl, S., Siegrist, H. (eds.), *Professionen in modernen Osteuropa/Professions in Modern Eastern Europe*. Berlin : Duncker und Humblot, 1995, s. 311–332.

skupiny nebo za pouhé hlasatele osobních názorů. Tyto změny byly předzvěstí ztráty jejich prestiže a profesní autonomie po roce 1948. Zároveň se VŠO snažila přizpůsobit potřebám plánovaného hospodářství, ale zavedení hlubokého stalinismu na počátku 50. let 20. století nakonec představovalo daleko významnější odloučení od tradic národohospodářského oboru než samo převzetí moci komunisty v únoru 1948.

1.3.1 Počátky vyššího vzdělávání v oboru ekonomie

Politici a ekonomičtí vůdci napříč celým českým národním hnutím se snažili o propagaci vzdělání jako způsobu podpory moderního ekonomického vývoje. Ačkoli tradičně vedla cesta ke kariéře v obchodu skrze učňovský poměr, v polovině 19. století se objevil zájem o rozšíření formálního vzdělávání. Návrhy zahrnovaly kroky jdoucí od zvýšení rozsahu praktických předmětů na základních školách, přes vylepšení osnov středních škol a akademií, až po založení vyššího vzdělávání. První konkrétní kroky podnikl Antonín Skřivan (1818–1887), který otevřel malou soukromou obchodní akademii a napsal první učebnice obchodu v češtině. Skřivan trval na tom, aby se napříč českými zeměmi používal jako obchodnický jazyk čeština.³² To by pro něj, stejně jako další české národohospodáře, bylo známkou vyrovnání pozic pro české obchodníky. Emanuel Tonner, ředitel Československé akademie obchodní, jej později nazval „otcem českého obchodnictva“.

Když v roce 1856 založila německá obchodní komunita Prager Handelsakademie, reagovala v roce 1872 ta česká, vedená spolkem Merkur, zřízením Československé akademie obchodní. Právě ta potom byla v 19. století přední institucí vzdělávání budoucích českých obchodníků. Jak prohlásil její vedoucí, Emanuel Tonner: „... *jen ten národ jest pánem svým, který má obchod v rukou svých*“.³³ Součástí osnov byly cizí jazyky, právo, účetnictví a nauka

³² Skřivan, A. (1851) *Český obchodník*. Praha : Arcibiskupská knihtiskárna, 1851. Týž: *Nauka o slohu kupeckých listů* (1850); *Počtářství pro život obecný* (2 sv., 1850–1851); *O spořitelnách v obcích* (1854); *O státních papírech vůbec a rakouských zvláště* (1857); *Nauka o kupeckém účetnictví* (3 sv., 1862–1870); *Nauka o kupeckém slohu* (1866); *Nauka o počtářství* (4 sv., 1872).

³³ Tonner, E. (1890) *Památce Antonína Skřivana*. Praha : Československá akademie obchodní, 1890, s. 5.

o zboží, kurz určení kvality a původu výrobků a výrobní technologie.³⁴ Po roce 1872 byly zakládány oblastní obchodní školy a akademie jednotlivci, místními sdruženými nebo úřady.³⁵

Vyšší studia národního hospodářství se vyvinula na právnických fakultách za habsburské monarchie, kdy tyto fakulty školily úředníky pro hospodaření se státními financemi. Právnická fakulta české univerzity v Praze se stala centrem teoretické ekonomie a finanční vědy v českých zemích, zatímco studium podnikové ekonomie, obchodu a výroby se začalo vyvíjet na české technické univerzitě. Nejvlivnější čeští ekonomové, jako například Albín Bráf (1850–1912), nejen vyučovali na právnické fakultě, ale vyvíjeli také politickou aktivitu, ať už na úrovni zemské či centrální. Bráf, který svou učitelskou kariéru zahájil na Československé akademii obchodní, zdůrazňoval potřebu budovat ducha podnikavosti od podlahy a napříč vzdělávacím systémem.

Navzdory slibnému začátku při zakládání Československé akademie obchodní čeští komentátoři kritizovali, že obchodní vzdělávání neuspělo v posílení podnikatelského ducha coby léku na „českou nemoc“; těmito slovy označil Albín Bráf touhu absolventů vysokých škol vyhledávat pozice ve státní správě.³⁶ Bráf si stěžoval, že si studenti často vybírají studium obchodu až poté, co se jim nepodařilo dostat se na gymnázium či Realschule. Pomohl také vypracovat vládní předpisy a osnovy pro obchodní školy, které byly publikovány v roce 1890.³⁷

³⁴ *Československá akademie obchodní v Praze, za dvacetipětletého trvání jejího od r. 1872 do r. 1897*. Praha : Československá akademie obchodní, 1898. Pro informace o kurzech srov. výroční zprávy jednotlivých obchodních akademií, zvláště *Zřizovací listinu a učební plán Československé akademie obchodní v Praze*. Praha, 1872.

³⁵ *Prager Handelsakademie* byla první obchodní akademií v habsburské monarchii. Německojazyčné školy byly založeny v Ústí nad Labem (1889), Liberci, (1892), Plzni (1896), Olomouci, (1894) a Brně (1895). Srov. Československá obchodní akademie (1872), Česká akademie v Chrudími (1882), Plzni (1886), Hradci Králové (1895) a Prostějově (1894). Gruber, J. *Výstavy, musea a školy obchodní*. Praha, 1900, s. 102–104.

³⁶ Bráf, A. Vysoké učení obchodní. *Obzor národohospodářský*, 1907, 12, s. 1–12. Ve svém nástinu historie obchodní akademie v Chrudími Ivan Nefe poznamenává, že absolventi měli tendenci usilovat o kariéru ve finančních institucích nebo státní správě; pouze několik zaměřilo do průmyslových podniků a téměř nikdo nezakládal vlastní podnikání. Nefe, I. *Vývoj Obchodní akademie v Chrudími, 1882–1914. Hospodářské dějiny*, 1989, 16, s. 295.

³⁷ Obchodní školy byly členěny do tří kategorií: vyšší školy (obchodní akademie a další tří- nebo čtyřleté programy), nižší školy (dvouleté programy) a pokračující

V 90. letech 19. století se vyšší obchodní vzdělávání dostalo do centra mezinárodní pozornosti. Moderní obchodní společnost si žádala jiný druh vzdělání, než které nabízely střední školy nebo učňovský poměr. Čeští ekonomové byli na tyto mezinárodní vývojové trendy naladěni. Poté, co byla v roce 1898 založena Vývozní akademie ve Vídni, začali volat po vytvoření české obchodní univerzity.³⁸ Jan Šlemr, profesor na České technické univerzitě v Praze, si povšiml, že studenti obchodních akademií byli sice výborně školeni například v účetnictví, ale neovládali důležité pojmy, které by jim dovolily vyhodnotit, jak velký vliv mají zásadní ekonomické a sociální trendy na obchod. Šlemr argumentoval, že vyšší vzdělání musí plnit potřeby jak obchodu, tak průmyslu: „*Průmysl bez obchodního ducha je tělem bez duše,*“ a jako takový nemůže být přínosným pro národní hospodářství.³⁹

V roce 1904 provedla Československá akademie obchodní průzkum mezi obchodníky stran jejich názoru na vyšší vzdělávání. Průzkum ukázal, že potenciální zaměstnavatelé dávají přednost jedincům dobře školeným v oblasti úvěrů, exportu a pojištění. Proto se Československá akademie obchodní společně s pražskou obchodní komorou, Národohospodářským ústavem České akademie věd a Vývozním spolkem, pustila do přesvědčování vládních orgánů o důležitosti vyššího vzdělávání v oblasti obchodu.⁴⁰

Rakouské ministerstvo školství reagovalo svoláním komise pro zavedení nového, dvouletého kurzu obchodního vzdělání na české i německé technice v Praze. První profesorské stolice v oboru „obchodních věd“ byly zřízeny v roce 1907.⁴¹ Studium bylo navrženo tak, aby školilo středoškolské učitele pro účely obchodních akademií a připravovalo úředníky pro práci ve státem podporovaných kancelářích sociálního pojištění. I poté však mělo jen malé procento absolventů v úmyslu věnovat se učitelské kariéře.

Odhodlání zřídit plnohodnotnou českou obchodní školu pokračovalo až do konce monarchie a roku 1919 byla konečně založena Vysoká škola

školy (osmihodinové týdenní kurzy pro pracující v obchodní sféře). Studenti i jejich rodiče preferovali vyšší školy, částečně proto, že byly srovnatelné s gymnázii a reálkami.

³⁸ Gruber, J. Vysoké školy obchodní. *Obzor národohospodářský*, 1898, 3, s. 101–105.

³⁹ Šlemr, J. Česká vysoká obchodní škola. *Finanční listy*, 27. ledna 1907.

⁴⁰ Stav a potřeby českého školství obchodního. *Finanční listy*, 24. prosince 1904.

⁴¹ Ve stejném rozpočtu byla schválena také podpora zemědělské katedry na české technice. Iniciativa vytvořit zemědělskou a obchodní katedru byla uskutečněna společným úsilím představitelů zemědělských a obchodních zájmů uvnitř české komunity. *Finanční listy*, 14. října 1906.

obchodní, coby autonomní pobočka České technické univerzity.⁴² V té době to byla jediná instituce vysokoškolské úrovně v Československu, která se zabývala podnikovým řízením, a jejíž absolventi obdrželi titul obchodního inženýra.

Osnovy VŠO kladly důraz na jazyky, účetnictví, obchodní právo, technologie, nauku o zboží, ekonomickou teorii a principy soukromého podnikání. Studenti si mohli vybrat specializaci v jedné ze čtyř oblastí: bankovníctví, průmysl, obchod a politická a diplomatická studia. Ovšem nejistota dál přetrvávala ohledně relativní váhy praktické a teoretické výuky a ohledně způsobu, jakým nejlépe naučit studenty schopnosti řešit praktické problémy. Podle kritiků na fakultě i mimo ni obchodní studium příliš často spoléhalo na mechanické pamatování si, namísto pružného chápání základních zásad ekonomie a managementu.⁴³ Ve 30. letech 20. století dodávali, že právě kvůli eklektické povaze českého obchodního vzdělávání se československá vláda nedokázala efektivně vypořádat s ekonomickými problémy nezávislého státu a později s dopady hospodářské krize.⁴⁴

Navzdory opakovaným návrhům k reformě osnov VŠO před druhou světovou válkou nedošlo. Naopak rok 1939 jeho další vývoj náhle ukončil a mnoho naléhavých otázek ohledně osnov a personálního obsazení zůstalo nezodpovězeno.

1.3.2 Vysoká škola obchodní ve 40. letech 20. století

Stejně jako jiné univerzity v Československu i VŠO byla v květnu roku 1945 znovu otevřena. Ekonomické vzdělávání mělo několik rysů, které jej učinily obzvláště významným v procesu přechodu ke komunismu a upevnění jeho řádu. Po druhé světové válce byly dosud platné ekonomické teorie, elity a instituce zpochybněny a došlo k totální revizi jak teoretického přístupu

⁴² Národní archiv Praha, Národní rada česká, 414/2, Petice o zřízení československé státní vysoké školy obchodní v Praze, 26. října 1919.

⁴³ Pro přehled změn obchodního vzdělávání srov. *Vysoká škola obchodní a její problémy v prvním desetiletí, 1919–1929*. Praha, Nákladem Vysoké školy obchodní, 1930); a Šauer L., Šauerová, I. *Vysoká škola obchodní. Acta Polytechnica VI* (Všeobecná), 1984, 1, s. 5–46.

⁴⁴ Vybral, V. První česká soustava národního hospodářství. *Obzor národohospodářský* 1938, 43, s. 381–399. Karel Kaplan v polovině 60. let tvrdil, že československá ekonomická věda neměla sílu přijít s novými ekonomickými modely. Srov. Kaplan, K. *Hospodářská demokracie. ČSČH*, 1966, 14/6, s. 845.

k ekonomii a podnikovému řízení, tak i odborníků, kteří je dosud vyučovali a studovali.

Přitom ve 40. letech 20. století byly ekonomie a podnikové řízení, co se vyššího vzdělávání týče, stále relativně novými obory. Otázky spjaté s reformou vzdělávacích osnov VŠO, ale i jejím habilitačním a profesorským řízením zůstávaly nadále nevyřešené; neschopnost hospodářské politiky 30. let řešit hospodářskou krizi pouze prohloubila skepticismus, se kterým bylo na staré teorie po válce pohlíženo. Některé obchodní a hospodářské elity z předválečného období byly také zdiskreditovány kvůli napojení na část hospodářské politiky nacistického Protektorátu Čech a Moravy. Přestože mnozí ekonomové a obchodníci byli ochotni přijmout smíšenou ekonomiku jako způsob překlenutí poválečné krize, hájili většinou soukromé vlastnictví, individualismus a menší míru státního intervencionismu. Existoval tak přirozený konflikt mezi záměrem komunistů rozšířit státní kontrolu nad průmyslem a obchodem, a touhou již zavedených podnikatelských špiček uchovat principy soukromého podnikání.

Důsledky nacistické okupace a poválečná nejistota se podepsaly také na spolupráce v rámci VŠO. Profesoři nebyli schopni společně uskutečnit vlastní vizi ekonomického studia, ani uskutečnit změny, které by vzdělávací strukturu dovolily naplnit potřeby spojené s poválečnou obnovou ekonomiky, a současně zachovat humanistické hodnoty. Pro nové komunistické „experty“, zaměstnané po roce 1945, bylo navíc relativně snadné podryvat křehké univerzitní vztahy, využívat rozporů a postupně izolovat jednotlivé členy akademické obce.

Organizační změny po roce 1945 tak měly velký vliv jak na samotné vzdělávací instituce, tak na obsah osnov i na kvalifikaci vyučujících. Žádný z těchto atributů se však neměnil systematicky, ale spíše nahodilými reakcemi na změny politického klima na konci 40. let a počátku 50. let. V období Národní fronty, od května 1945 do února 1948, byly prioritně řešeny personální otázky. Ač se o zásadních úpravách osnov ekonomického vzdělávání vedly poměrně široké debaty, úpravy byly provedeny až poté, když se komunisté zmocnili v únoru 1948 vlády. V té době byly osnovy i personál kompletně podřízeny ideologickým a technickým potřebám řízení plánovaného hospodářství. Došlo k naprosté změně účelu univerzitního vzdělávání, roli univerzity ve vzdělávacím systému i pole působnosti tradiční univerzitní autonomie a samosprávy. Teprve po několika letech pokusů se novému komunistickému vedení podařilo stanovit pevný institucionální rámec ekonomického vzdělávání.

1.3.3 Personální otázky v letech 1945–1948

Za významnou charakteristiku období po roce 1945 můžeme označit dehonestaci předválečného systému ekonomického a obchodního vzdělávání. Ztráta profesionální prestiže se odrazila na platech a životní úrovni vysokoškolských profesorů. Změny v organizaci podlomily tradiční univerzitní autonomii, především v oblasti profesorského řízení. Kvůli změnám v socioekonomické a politické oblasti, která se vyrovnávala s následky válečné okupace, ztratili prvorepublikoví národohospodáři vliv na veřejnou diskusi o ekonomických otázkách. Ačkoli se nadále vyjadřovali k otázkám hospodářského plánování, vzdělávání a tvorby politiky, jejich přínos byl čím dál méně významný. Místo aby vymezovali a identifikovali zásadní otázky a navrhovali jejich řešení, reagovali na návrhy a názory komunistů. Počínaje zestátněním velkých průmyslových a obchodních podniků v roce 1945 a dvouletkou přijatou v roce 1946, však univerzitně školení experti byli potřební k realizaci nové politické strategie. Bylo také zapotřebí vyvinout odpovídající nástroje a teoretické konstrukce pro nově zestátněný sektor a uvést jej do vyučovacích osnov.

Přitom znovuotevřené československé univerzity čelily v roce 1945 vážnému nedostatku personálu. Někteří členové fakulty ze země uprchli v letech 1938 a 1939,⁴⁵ jiní byli odvezeni do koncentračních táborů, pár se jich samo zdiskreditovalo spoluprací s nacistickými okupanty. Po válce členové VŠO museli prokazovat svou „národní spolehlivost“ – že s Němci ani nespolupracovali, ani nepodporovali nacistické názory, a některým členům VŠO nebylo dovoleno znovu učit. Například docent Tomáš Krejčí nabídl v roce 1939, že studentům najde letní brigádu v Lipsku. V roce 1945 byl propuštěn.⁴⁶

Ti, kteří byli hned po válce schopni vyučovat, se dají rozdělit do tří různých, ale navzájem propojených skupin. První se skládala z lidí starší generace, kteří zastávali akademické pozice již před válkou. Nejvýznamnějším profesorem starší generace byl Josef Macek (1887–1972). Byl to umírněný sociální demokrat, silně ovlivněný keynesovskou ekonomikou. Macek, redaktor *Naší doby* a zástupce sociálních demokratů v parlamentě v meziválečných letech, se chopil Fabianovy vize sociální rovnosti. V prvních poválečných

⁴⁵ Například Josef Z. Schneider, profesor nauky o zboží na VŠO učil během války v New Yorku. Archiv ČVUT, fond VŠO, Sign. II/9, inv. č. 308, Prof. sbor, 14. ledna 1948.

⁴⁶ Archiv ČVUT, fond VŠO, Sign. II/9, inv. č. 308, Prof. sbor, 23. května 1939, 11. května 1945, 23. května 1945, 13. června 1945.

letech mu nebylo proti mysli spolupracovat s vládou Národní fronty.⁴⁷ Dalším velmi uznávaným člověkem na VŠO byl Jan Maria Novotný (nar. 1898), který získal doktorát v oboru finanční vědy na Právnické fakultě Karlovy univerzity a v letech 1923–1925 studoval na Wharton School ve Filadelfii. V roce 1934 byl jmenován docentem v oboru finance a v roce 1946 povýšen na profesora.⁴⁸ Novotný byl konzervativnější než Macek a byl členem Československé strany národně socialistické.

Druhou skupinu členů fakulty po válce tvořili absolventi a učitelé, kteří byli již před válkou doporučeni do pozic vyučujících na plný úvazek a měli teď příležitost své žádosti znovu oživit. Jejich žádosti byly spěšně schváleny v období 1945–1947. Tato mladší generace byla vyškolená zavedenými profesory a sdílela jejich teoretické nasměrování, měla společné generační i univerzitní zkušenosti. Tak jako Novotný mnozí z nich na konci 20. let a počátku 30. let 20. století studovali v zahraničí. Tak jako Macek podporovali smíšené hospodářství. Až na výjimky byli otevřenější experimentům při řešení ekonomických problémů, se kterými se poválečné Československo potýkalo. Intervenci státu do ekonomiky přitom akceptovali pod podmínkou, že část soukromého podnikání zůstane zachována. Obzvláště je lákala problematika veřejné sociální péče a programy znárodnování. A ještě jednu zkušenost měli společnou: proces habilitace pro ně byl před válkou mimořádně namáhavý, protože volných míst bylo jen málo. Ale po roce 1945 se na školy začalo hlásit o mnoho víc uchazečů, protože studenti, kteří byli vyloučeni v roce 1939 se přidali k absolventům středních škol z válečného období.⁴⁹ Tím prudce stoupla potřeba nových profesorů a to ve svém důsledku vedlo k urychlení průběhu habilitací, jmenování do funkcí a povyšování s méně přísným zkoušením, než bylo zvykem před válkou.⁵⁰

Profil těchto lidí prozrazuje mnohé o tom, proč byli akceptovatelní před rokem 1948, a proč pro většinu z nich bylo obtížné udržet si své učitelské pozice poté, co komunisté převzali moc. Mezi novými členy sboru

⁴⁷ O Mackovi blíže Vencovský, F. *Dějiny českého ekonomického myšlení*. Brno : Masarykova univerzita, 1997, s. 252–288. Srov. také kap. 3.3 této knihy.

⁴⁸ Archiv ČVUT, fond VŠO, Osobní složka Jana Novotného. Archiv ČVUT, fond VŠO, Sign. II/9, inv. č. 308, Prof. sbor, 13. září 1939 a 6. června 1946.

⁴⁹ Počet zapsaných na VŠO dramaticky vzrostl z 1 200 studentů v roce 1939 na 5 500 v roce 1945–1946.

⁵⁰ Ministerstvo školství oficiálně nařídilo, aby neodevzdání habilitační práce bylo zdůvodňováno technickými problémy s jejím vydáním. Archiv ČVUT, fond VŠO, Sign. II/9, inv. č. 308, Prof. sbor, 21. června 1946.

byli Karel Žlábek (1902–1983), Josef Blecha (1908–1964) a Leopold Šauer (1901–1983). Žlábek dokončil doktorské manažerské studium na univerzitě v Curychu. Před válkou působil jako stálý docent s rozsáhlou administrativní a pedagogickou zodpovědností a v roce 1946 byl rychle povýšen na profesora.⁵¹ Kromě toho byl docentem financí jmenován Josef Blecha a docentem statistiky se stal Leopold Šauer.

Završením personálních změn v období 1945–1948 byl konečně příchod nových, už marxistických ekonomů, kteří měli vyučovat studijní obory jako sovětská ekonomika nebo právo, aniž by dokončili běžný akademický proces sepsání a obhájení své habilitační práce. Dokonce někteří ze stálejších profesorů, jako například Gustav Švamberg (1880–1958), přednášeli kurzy na téma sovětská politika, sovětské právo a ekonomický zeměpis Sovětského svazu. Mezi komunistické docenty na VŠO patřili Jaroslav Fukátko (1898–1956) a Jan Janáček (1904–1972).⁵² Jejich zájem se upínal k modernizaci průmyslové základny Československa cestou zvýšení produktivity práce, k otázkám efektivnějšího řízení podniků a novým technologiím.

1.3.4 Reforma osnov v letech 1945–1948

Aby své osnovy přizpůsobila měnícímu se hospodářskému systému, představila VŠO v roce 1945 a 1946 novou nabídku předmětů, mezi nimi „podnikové plánování“, „přehled SSSR“, „odborové hnutí“ a „družstevnictví“. Pokoušela se zaměřit na otázku, jak nejlépe uzpůsobit obchodní vzdělávání k tomu, aby uspokojilo nároky řízení v nových podmínkách. Jan Maria Novotný byl nejráznějším zastáncem reform, které by posílily demokratickou a kapitalistickou orientaci obchodního vzdělávání.⁵³ V roce 1945 navrhl přeměnu VŠO na Vysokou školu věd hospodářských (dále VŠVH) a jméno nové školy napovídalo, že měla obsahovat všechny aspekty ekonomického

⁵¹ Archiv ČVUT, fond VŠO, Sign. II/9, inv. č. 308, Prof. sbor, 28. února 1939, 19. dubna 1939, 22. dubna 1939, 4. září 1939.

⁵² Archiv ČVUT, fond VŠO, Sign. II/9, inv. č. 308, Prof. sbor, 9. března 1948. Fukátko sepsal disertaci na téma Insolvence a její příčiny v roce 1934 a Janáček byl prezidentem V. sekce Státního plánovacího úřadu. Oba byli jmenováni profesory v březnu 1948.

⁵³ Novotný, J. M. *Vysoká škola obchodní: Několik kapitol o tom, jak se vyvíjela, čeho dosáhla a čeho potřebuje*. Praha : V. Linhart, 1938; též *Reforma Vysoké školy obchodní: Ideový návrh*. Praha : V. Linhart, 1946.

vzdělání.⁵⁴ Když formuloval poslání nové školy, snažil se, aby bylo v kontextu dvouletky: „... *výchova hospodářů-podnikatelů v nejlepším smyslu nového řádu společenského pro všechny skupiny podnikání podle košického vládního programu: soukromé, družstevní, znárodněné a veřejné. Je to výchova mužů a žen, kteří hospodaření nejen teoreticky rozumí, ale kteří dovedou skutečně hospodařit i podnikat.*“⁵⁵ Novotný byl přesvědčen, že ekonomické vzdělání má budovat charakter, napomáhat harmonickému rozvoji lidských bytostí a podporovat národní blahobyť a prosperitu.⁵⁶

Ke změně jména a orientace VŠO, navržené Novotným v roce 1945, došlo za velmi změněných podmínek až ke konci února 1948. Chladná reakce kolegů na jeho další doporučení byla důkazem toho, že Novotný zůstal se svými názory poměrně izolovaný. Odpovědnost za návrhy reformy byla nakonec předána v roce 1947 komisi sestávající z Gustava Švambergera, Karla Žlábka a Novotného.

Výsledky tohoto druhého podnětu pro reformu Novotného rozezlily a vedly k jeho hořké osobní a profesionální rozepři se Žlábkem. Otázky, které je rozdělovaly, byly jak teoretické, tak praktické. Podle nového organizačního plánu byla univerzita rozdělena na sedm ústavů: Národní hospodářství, Podnikové hospodářství, Právo, Finanční vědy a finanční právo, Hospodářský zeměpis, Nauka o zboží a technologiích, Jazykové studie. Největší z nich, Podnikové hospodářství, byl pod vedením Žlábka a měl na starosti 65 různých předmětů. Nejmenší institut, Finanční vědy a finanční právo, patřil Novotnému, a odpovídal pouze za šest předmětů. Co bylo důležitější, Novotný a Žlábek představovali dva rozlišné směry, kterými se osnovy Vysoké školy obchodní mohly vyvinout. Novotný podporoval tradiční osnovy s důrazem na nauku o financích a právu. Zastával názor, že klíčem k podnikovému řízení je snižování nákladů v americkém stylu. Žlábek vykreslil své pole působnosti, tedy podnikovou ekonomiku, jako nejdůležitější v rámci moderního vzdělávání

⁵⁴ Jeden z důvodů, proč Novotný navrhl opustit název VŠO, byl ten, že šlo o doslovný překlad německého „Handelschule“ a dále že tento název už dostatečně nereflekoval skutečné poslání univerzity. Jako příklady institucí, jejichž názvy přesněji odpovídají zahrnuté šíři studijních oblastí, uvedl Wharton School a London School of Economics and Political Science. Novotný, J. M. *Vysoká škola obchodní: Několik kapitol o tom, jak se vyvíjela, čeho dosáhla a čeho potřebuje*. Praha : V. Linhart, 1938, s. 31, 36; *Reforma vysoké školy obchodní: Ideový návrh*. Praha : V. Linhart, 1946, s. 47–48.

⁵⁵ Novotný, J. M. *Reforma Vysoké školy obchodní: Ideový návrh*. Praha : V. Linhart, 1938, s. 46.

⁵⁶ Tamtéž, s. 37.

v podnikovém řízení. Na podporu těchto změn argumentoval: „*První a hlavní obrannou čarou bude v tomto boji o existenci školy držeti podniková ekonomika a je v nejvlastnějším zájmu všech ostatních oborů na ní zastoupených ...*“⁵⁷ Žlábek v obhajobě svého pojetí vzdělávání pokračoval až do roku 1948 s tím, že „... *moderní doba potřebuje v míře stále větší ekonomických inženýrů a nevystačí s ekonomy pouze neb převážně filozofujícími*“. Tvrdil, že podniková ekonomie se nezabývá pouze soukromým podnikáním, a na podporu svých tvrzení citoval sovětské národohospodáře v tom smyslu, že v plánovaném hospodářství musí zůstat základní jednotkou řízení ekonomiky podnik.⁵⁸

Žlábkovo zaměření na podnikovou ekonomiku se sešlo se zájmy komunistickými národohospodářů, jako byli například Ludvík Frejka a Jaroslav Fukátko, kteří vyvíjeli teorii „socialistické podnikové ekonomiky“. Na základě zkušeností s Baťovými továrnami argumentovali, že plánování musí brát v úvahu výnosnost kapitálové investice. Technologická modernizace a racionalizace produkce byly mezi původními cíli první pětiletky, která zahrnovala zvýšení produktivity práce a zlepšení životní úrovně. Do roku 1951 byla ovšem socialistická podniková ekonomika nahrazena koncepcí budování socialismu cestou podpory těžkého průmyslu.⁵⁹ Žlábkovy názory tedy převládaly pouze pár let po roce 1948, než byly nahrazeny direktivnějším přístupem k plánování.

V roce 1947 se spory ohledně osnov VŠO staly součástí veřejné debaty. Komunistický kulturní týdeník *Tvorba* školu kritizoval za to, že nenabízí kurzy na téma dvouletých plánů a že všechny její kurzy jsou založeny na kapitalistických zásadách. Obvinil VŠO z toho, že zůstala věrná vzdělávání soukromých podnikatelů.⁶⁰ Duch, kterým tato instituce byla prostoupena, byl odsouzen jako protikladný zásadám marxismu-leninismu.⁶¹ Jako odpověď Lidová demokracie vytiskla článek pod názvem *Vysoká škola obchodní – či seminář marxismu?*, který naopak argumentoval, že osnovy školy se zabývají plánováním a řízením znárodněného průmyslu přespříliš.⁶² *Tvorba* reagovala

⁵⁷ Archiv ČVUT, fond VŠO, Sign. II/9, inv. č. 308, Prof. sbor, dopis a prohlášení Žlábka, nazvané *Zásadní prohlášení o postavení podnikové ekonomiky a jejich docentů na VŠO*, 28. března 1947.

⁵⁸ Tamtéž, Menšinový hlas k novému zkušebnímu řádu, 30. června 1948.

⁵⁹ Kaplan, K. K počátkům první pětiletky. *ČSČH*, 1964, 12, s. 171–186.

⁶⁰ Podivná výchova Vysoké školy obchodní. *Tvorba*, 1947, 16, s. 905–906.

⁶¹ Pozdější komunističtí komentátoři dospěli k témuž závěru. Archiv ČVUT, fond VŠO, *Inventář Vysoké školy obchodní, 1919–1954*. Praha, 1959–1960, s. 5–6; *Vysoká škola ekonomická v Praze*. Praha, 1989. s. 11.

⁶² *Vysoká škola obchodní – či seminář marxismu? Lidová demokracie*, 9. ledna 1948.

článkem s titulem Vysoká škola obchodní nebo seminář kapitalismu?, podle kterého byl obsah kurzů podnikové ekonomiky stejný jako před válkou a ve kterém poukázala na profesory Macka, Novotného a Blechu jako na jedince, kteří se ve svých předmětech nezabývají dvouletým plánem a neučí své studenty ekonomickému systému Sovětského svazu.⁶³

Tento druh kritiky nebral v úvahu postupné pokusy o přepracování učebních osnov v období mezi léty 1945 a 1952, kdy byla škola uzavřena. Rozdílnosti v povaze a filozofii jednotlivých aktérů těchto pokusů sice zabránily provedení jakékoli reformy, ale jak Novotný, tak Žlábek se pokusili, každý svým vlastním způsobem, upravit ekonomické vzdělávání pro potřeby smíšeného hospodářství, které se vzpamatovávalo z devastace šestileté okupace. Avšak na počátku 50. let ani jedno pojetí už nemohlo uspokojit ekonomické a ideologické požadavky komunistického režimu. Z pohledu komunistů reforma měla znamenat nejen podstatné změny osnov, ale také změny personální a organizační.

1.3.5 Změny v personálních otázkách, osnovách a řízení univerzity po únoru 1948

Únorový převrat nastolil období rychlých změn a diskontinuity na československých univerzitách. Vzhledem k důležitosti ekonomických otázek pro novou vládu prošla VŠO značným otřesem; zatímco členové pedagogického sboru, nepřátelští vůči komunismu, byli propuštěni, vlivné pozice byly přiděleny stoupencům komunismu, a v osnovách i mechanismech samosprávy školy byly provedeny strukturální změny. Od roku 1948 se komunistické vedení začalo ohlížet po zkušenostech a inspiraci v Sovětském svazu. Mezi otázkami, jejichž řešení se po únoru 1948 ukázalo obtížným, byla především otázka vhodného institucionálního rámce ekonomického vzdělávání a způsobů řízení a plánování.

V únoru 1948 byla VŠO přejmenována na Vysokou školu věd hospodářských (VŠVH). Na první schůzi byl zvolen nový děkan, Vilém Šada (1904–1980). Josef Macek byl jmenován na pozici proděkana a byl také v disciplinárním výboru fakulty. Profesor statistiky a člen KSČ Leopold Šauer byl vybrán jako předseda akčního výboru a komunističtí docenti Fukátko a Janáček byli jmenováni řádnými profesory.⁶⁴

⁶³ Vysoká škola obchodní nebo seminář kapitalismu? *Tvorba*, 1948, 17, s. 59.

⁶⁴ Archiv ČVUT, fond VŠO, Sign. II/9, inv. č. 308, Prof. sbor, 26. února 1948.

Členům fakulty, kteří byli považováni za nepřátelské vůči komunistům, bylo uděleno administrativní volno. Jan Maria Novotný, oběť osobních útoků v Tvorbě na konci roku 1947, byl zbaven učitelských povinností natrvalo.⁶⁵ V roce 1948 s rodinou emigroval do Kanady, kde nejprve krátce vyučoval na McGill univerzitě a poté na Utica College v New Yorku.⁶⁶ Dalším profesorům, jakými byli například Karel Žlábek a Josef Blecha, bylo dovoleno zůstat, ovšem jejich pozice neustále slábla. Blecha, který byl povýšen na řádného profesora financí v prosinci 1949, musel v roce 1950 podstoupit politické školení.

Nové kolo vylučování, ke kterému došlo ke konci roku 1949, postihlo Josefa Macka. Ačkoli podporoval první vlnu zestátnování v roce 1945 a souhlasil s komunisty ve smyslu, že poslání VŠO potřebuje být přetvořeno tak, aby plněji odpovídalo požadavkům československého hospodářství, jeho kurzy na téma odbory a sociální politika byly kritizovány komunistickými studenty za jejich přílišnou orientaci na britské modely. Mackův „subjektivní“ přístup k ekonomické teorii v roce 1949 ostře napadl Ota Šik v *Nové myslí*.⁶⁷ Macek uprchl z Československa o vánočních svátcích roku 1949,⁶⁸ a roku 1950 se dočkal učitelského postu na Pittsburské univerzitě.⁶⁹

⁶⁵ Novotný byl degradován na asistenta, jeho příjem byl v dubnu 1948 snížen o více než 50 %, a v květnu byl definitivně propuštěn. Archiv ČVUT, fond VŠO, Sign. II/9, inv. č. 308, Prof. sbor, 9. března 1948, 20. března 1948. K útoku na Novotného viz *Kdo také vychovává naše vysokoškoláky? Tvorba*, 1947, 16, s. 998–999.

⁶⁶ Novotný vlastnil rozsáhlou soukromou knihovnu zaměřenou na finance, z níž okolo 6 000 svazků přivezl s sebou do Kanady, 10 000 svazků však zanechal v Československu. Pravděpodobně se staly součástí sbírky Národní knihovny. Přibližně 10 % zbylých knih bylo odkoupeno Syracuse University. Srov. Novotný, J. M. *A Library of Public Finance and Economics*. New York, Burt Franklin : 1953; také Markovski, M. Jan Maria Novotný and His Collection of Books on Economics. *Syracuse University Library Associates Courier*, 1987, 22, s. 57–65.

⁶⁷ Šik, O. Reformismus v politické ekonomii. *Nová mysl*, 1949, 3, s. 363–398.

⁶⁸ Archiv ČVUT, Rektorát, folio 37, č. 121, složka Dr. Josef Macek; Archiv ČVUT, fond VŠO, Sign. II/9, inv. č. 308, Prof. sbor, 6. ledna 1950 a 26. května 1950. Způsobem typickým pro akademický svět, Leopold Šauer se rychle přestěhoval do Mackovy kanceláře. Tamtéž, 2. března 1950.

⁶⁹ Po emigraci byl Macek atakován Janem Novotným. Podle něj byl Macek „... nejen sezonním marxistou, měl také praktické zkušenosti se znárodněním soukromých podniků, a infiltračí a převzetím univerzity marxisty všeho druhu“. University Archives, University of Pittsburgh, RG 2/10, 1945–1955, FF 104, dopis od Novotného, adresovaný univerzitnímu předsedovi Georgi Hubbard Clappovi, University of Pittsburgh, 2. srpna 1950. V pozdějším dopise Novotný tvrdí, že „... Asociace českých studentů v exilu, čítající na 2 300 členů, protestovala proti Mackově pozici

Pro zbývající profesory bylo zajištěno politické vzdělávání. V březnu 1948 ministerstvo vnitra vydalo nařízení, podle kterého pokračovalo pro-
věřování politické, fyzické a morální způsobilosti, odborné znalosti a cel-
kového přístupu a dosažených úspěchů.⁷⁰ Kurzy politického vzdělávání se
pořádaly v červenci a srpnu 1949 a o Vánocích 1950. V roce 1950 a poté
opět v roce 1954 proběhlo dotazníkové šetření, které zjišťovalo „kádrový
status“ členů profesorského sboru. Šetření v roce 1954 bylo příznáním, že
politickým vzděláváním se tak docela nepodařilo „přesměrovat“ ideologické
založení jednotlivých profesorů. S tím, jak vinu za nedostatky a potíže těž-
kého průmyslu po letech 1950–1951 dávali komunističtí úředníci slabému
politickému odhodlání a ne nedostatečným zdrojům, soustředili se také více
na ideologická než manažerská či technická řešení.

Deprofesionalizace celé jedné skupiny ekonomů po roce 1948 umožni-
la vznik druhé. Až do roku 1951 obhajovala progresivní skupina komuni-
stických národohospodářů systém plánování, který počítal se specifickými
potřebami československé ekonomiky. Věřili v „socialistické podnikové
hospodářství“, založené na autonomii a fiskální odpovědnosti znárodněných
podniků, usilovali o modernizaci existujícího československého průmyslu.
Byli si vědomi, že potřeby Československa, co se zdrojů týče, by mohly být
nejsnáze uspokojeny skrze pokračování v obchodu se Západem. Jejich přímý
vliv na tvorbu ekonomické politiky skončil náhle, s přijetím stalinistické-
ho modelu plánování počátkem 50. let 20. století (symbolizováno soudním
procesem s Rudolfem Slánským a jeho kolegy). V té době byli zkušení vy-
sokoškolská odborníci, kvalifikovaní řídicí pracovníci a ekonomičtí úředníci
nahrazeni politicky spolehlivými kádry.⁷¹

Noví přednášející byli rekrutováni pro výuku ideologicky správných
kurzů o ekonomickém plánování, sovětském hospodářském systému, apod
To, že většina z nich dokončila vysokoškolské vzdělání před rokem 1948,
vneslo vedle zdánlivé diskontinuity i jistý nádech kontinuity. Mezi novými
přednášejícími se nacházeli někteří z nejvýznamnějších a nejrespektovaněj-
ších komunistických národohospodářů, včetně Josefa Goldmanna a Ludvíka

ve *Výboru svobodného Československa ve Washingtonu*“. Tamtéž, dopis Novotné-
ho R. H. Fitzgeraldovi, rektorovi University of Pittsburgh, 23. září 1950.

⁷⁰ Archiv ČVUT, fond VŠO, Sign. I/2, inv. č. 292, Záležitosti profesorů, etc.,
1938–1952, Výnos Ministersva vnitra, 3. března 1948.

⁷¹ Kalinová, L. Ke změnám ve složení hospodářského aparátu ČSR v 50. letech, In
Jech, K. (ed.) *Stránkami soudobých dějin: Sborník statí k pětadesátinám histo-
rika Karla Kaplana*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993. s. 149–157.

Frejky.⁷² V roce 1949 byli navíc pozváni sovětsí profesori, aby vyučovali některé speciální aspekty sovětského typu plánování.⁷³

Personální reorganizace tak byla pouhou předehrou k daleko zásadnějším změnám v osnovách, které rychle následovaly v období mezi léty 1948 a 1953. Proces výchovy nových profesionálních ekonomických kádrů neznamenal jen útok na zbytky buržoazní a sociálně demokratické ideologie, ale také skutečný boj o určení míry vlivu sovětských ekonomických a administrativních praktik v československém hospodářství. Kromě základní marxisticko-leninistické politické ekonomie zůstával přesný obsah vzdělání a dovedností, které si budoucí národohospodáři měli osvojit pro účinné řízení ekonomiky, nejasný. První dva roky studia byly do podzimu 1948 přepracovány pro potřeby plánovaného hospodářství. Pozornost se soustředila na čtyři oblasti: průmysl, obchod, finance a plánování (od původních specializací v oboru bankovníctví a oboru politické a diplomatické studie se upustilo). Reforma druhých dvou let studia byla dokončena na podzim roku 1949. Kromě nového oddělení pro statistiku a plánování pod vedením Leopolda Šauera byl také vytvořen samostatný Institut pro ekonomické plánování vedený Janáčkem za podpory Goldmanna. Sovětská literatura na téma plánování se stala dostupnou až v lednu 1949. Série týdních přednášek měla studenty čtvrtého ročníku seznámit se zásadami plánování a pořádaly se také letní kurzy ekonomického plánování zakončené státními zkouškami.⁷⁴

Po únorovém převratu se také uskutečnily zásadní změny ve správě univerzity. Protože někteří studenti, učitelé, či další zaměstnanci vyslovili pochybnosti o tradiční samosprávě univerzit, byla hbitě nahrazena centralizovanějším rozhodováním. Jednou z největších stížností před rokem 1948 bylo, že docenti, asistenti a studenti nebyli zahrnuti ve fakultních radách, které jmenovaly děkany a rektory a rozhodovaly o osnovách a zásadách akademického růstu. V únoru 1948 byl zástupcům studentů vstup do rad povolen

⁷² Archiv ČVUT, fond VŠO, Sign. II/9, inv. č. 308, Prof. sbor, 9. března 1948, 16. března 1948, 30. června 1948, 17. prosince 1948, 28. října 1949. K dalším členům nově akreditované fakulty patřili Vladimír Klimecký, Arnošt Chmelář, Felix Oliva, Vladimír Kadlec, Vladimír Fišer, Rudolf Margolius a J. Nosek.

⁷³ Kaplan, K. K počátkům první pětiletky. *ČSČH*, 1964, 12, s. 173. Spolupráce se sovětskými experty v letech 1951–1952 byla nastavena tak, aby zaváděný plánovací systém vyhověl sovětskému modelu. Kaplan, K. *Hospodářská demokracie*. *ČSČH*, 1966, 14/6, s. 859. Srov. také ČVUT, VŠO, Sign. II/9, inv. č. 308, Prof. sbor, 8. března 1951.

⁷⁴ ČVUT, VŠO, Sign. II/9, inv. č. 308, Prof. sbor, 2. března 1948 and 16. března 1948.

a akční výbor získal na autoritě v politických i osobních záležitostech. Roku 1949 byly tradiční fakultní rady nahrazeny výbory učitelů, docentů, studentů a zaměstnanců. Nové výbory již neprojednávaly otázky personálií či osnov a namísto toho se soustředily na přizpůsobení potřebám plánovaného hospodářství a „kolektivní práci“.⁷⁵

Studijní oblasti byly teď rozčleněny na katedry, které byly zodpovědné za ideologickou správnost učebnic a za ohodnocení pedagogické a vědecké práce svých členů. Jejich úkolem bylo propagovat posun od individuální ke kolektivní práci, klást důraz na praxi, rozvíjet kritiku a sebekritiku, odstraňovat závislost na západní vědě a bezvýhradně podporovat vědu sovětskou.⁷⁶ Mezi návrhy, jak dosáhnout hlubšího propojení mezi teorií a praxí v ekonomickém vzdělávání, patřily návštěvy lidí z praxe ve výuce, vysílání studentů na praxi, přednášky pro tovární dělníky a naopak účast dělníků na přednáškách spojených s diskusí o jejich pracovních zkušenostech, zadávání praktických témat pro seminární práce, uzavírání dohod o spolupráci s podniky. Každé z těchto úsilí naráželo na nejrůznější překážky, ať již na straně podniků nebo fakulty.⁷⁷ Cílem reformy bylo „... zajistit vzdělávání vyvrážděných odborníků a politicky uvědomělých kádrů pro celou oblast našeho státního hospodářství a veřejného života“. Buržoazní vlivy na škole měly být vymýceny a namísto nich měl nastoupit plánovitý přístup ke studiu, společná teoretická základna pro všechny disciplíny, a obnovený důraz na praxi. Buržoazní rysy v přístupu studentů i profesorského sboru měly být přetvořeny, administrativní aparát školy zcela přepracován, a nezávislé výzkumné snahy jednotlivých vědců nahrazeny vědeckou prací postavenou na kolektivním přístupu.⁷⁸

⁷⁵ ČVUT, VŠO, Sign. II/9, inv. č. 308, Prof. sbor, 26. května 1950 a 10. ledna 1951. Podle § 13 vysokoškolského zákona z roku 1950 fakultní rada měla určovat pedagogické, vědecké, manažerské a ekonomické vztahy příslušné fakulty. Rada zahrnovala děkana, proděkany, tajemníka fakulty, vedoucí kateder a zástupce učitelského sboru, Československého svazu mládeže a Revolučního odborového hnutí.

⁷⁶ Výnos Ministerstva školství 131,640-III/4. ČVUT, VŠO, Sign. II/9, inv. č. 308, Prof. sbor, 10. leden 1951.

⁷⁷ ČVUT, VŠO, Sign. II/9, inv. č. 308, Prof. sbor, 7. prosince 1951 a 19. března 1951.

⁷⁸ Hospodáři vysokých škol. *Tvorba*, 1949, 18, s. 290–291.

1.3.6 Uzavření Vysoké školy věd hospodářských

Reorganizace ekonomického vzdělávání bylo poslední významnou změnou po roce 1948. Na jaře 1949 byla zřízena rada pro reformu za účelem nové revize vysokoškolského studia.⁷⁹ Výsledkem jejích diskusí byl nový zákon, který vedl k několika zásadním změnám v organizaci ekonomického vzdělávání. Zprvce tento zákon nařídil uzavření VŠVH. Na podzim 1949, kdy škola stále ještě měla 1 561 studentů, již nebyli přijímáni žádní noví uchazeči, a poslední absolventi promovali na jaře 1952. Zbylí zaměstnanci byli rozpuštěni s tím, že uzavření VŠVH v roce 1952 umožnilo přesunout politicky méně spolehlivé profesory do jiných pracovních odvětví a přeřadit ty politicky spolehlivé na různé fakulty Českého vysokého učení technického. Ve věku 72 let byl Gustav Švamberg připraven odejít do důchodu, zatímco Karlu Žlábkovi byla doporučena práce v mlékárně, kde měl zřejmě uplatnit své znalosti podnikové ekonomiky v praxi.⁸⁰ Pouze děkan Janáček mohl zůstat ještě jeden rok, aby dohlédl na zbývajících pár závěrečných prací a zkoušek.⁸¹

Zadruhé tento zákon z roku 1949 vytvořil Vysokou školu politických a hospodářských věd (VŠPHV), jejíž úlohou bylo školit kádry v teorii a praxi marxismu-leninismu.⁸² Komunistické vedení si představovalo, že tyto budoucí kádry získá z řad vysoce motivovaných, politicky vyzrálých dělníků, a tím pádem vytvoří zcela novou cestu vzestupné sociální mobility. Velmi

⁷⁹ ČVUT, VŠO, Sign. II/9, inv. č. 308, Prof. sbor, 6. května 1949. Schůzka se uskutečnila 14. května 1949 a zahrnovala zástupce VŠVH, Vysoké školy politické a sociální, Vysoké školy sociální v Brně a Vysoké školy obchodní v Bratislavě.

⁸⁰ Předtím, než byl jeho pohled diskreditován, učil Žlábek krátce na Fakultě ekonomického inženýrství. V roce 1957 několik přátel Žlábkova nominovalo do Akademie věd. Když byla jeho nominace striktně zamítnuta, Žlábek pokračoval v hlasité kampani proti degradaci vědy a výzkumu v době komunismu.

⁸¹ ČVUT, VŠO, Sign. III/9, inv. č. 320, Návrhy na rozmištění profesorů a zaměstnanců, 1952, dopisy děkana akademickému senátu, 28. dubna 1952 a 18. ledna 1952. Fukátko, Blecha a Šáda byli přiděleni na novou mezifakultní katedru ekonomiky.

⁸² Archiv hlavního města Prahy [AHMP], VŠPHV, inv. č. 14/50, Metody pedagogické práce, rok 1953. Hegemonistická pozice VŠO byla zřejmá i před druhou světovou válkou. Svobodná škola nauk politických byla založena v roce 1928 a transformována do Vysoké školy politické a sociální v roce 1947. Srov. Novotný *Vysoká škola obchodní*, s. 37–38; také *Reforma Vysoké školy obchodní*, s. 50–52. Pro reorganizaci univerzity srov. také Connolly, J. *The Sovietization of East German, Czech and Polish higher education, 1945-1956*. Chapel Hill : University of North Carolina Press, 2000.

vhodným se tedy jevílo přesunout vyučování ekonomie z původně elitních institucí typu VŠVH, do nového kontextu. Vzdělávací cíl této nové instituce nebyl ovšem nikdy zcela jasný. Byla uspořádána do tří fakult zaměřených na ekonomii, sociální politiku, právo a diplomacii. Nebylo však jisté, zda má sloužit výchově kádrů pro stranický aparát (v tomto případě by prvořadým bylo politické vzdělání) nebo pro státní aparát (v tomto případě by bylo zapotřebí položit důraz spíše na technické dovednosti). Od svého vzniku byla ekonomická fakulta VŠPHV kritizována za neschopnost včlenit do svých osnov teorii řízení moderních podniků.⁸³ Různá ekonomická ministerstva si stěžovala, že nejsou s to najít technicky schopné ekonomické specialisty. Pozice školy byla osudně podlomena po soudu s Rudolfem Slanským v roce 1951, protože zde vyučovali někteří z jeho spojenců a spolupracovníků – například Josef Goldmann nebo Rudolf Margolius.

K dalším reformám ve směru přizpůsobování sovětskému modelu došlo v roce 1952. Nový zákon uzavřel VŠPHV, zřídil Fakultu ekonomického inženýrství v rámci Vysokého učení technického a založil nezávislou Vysokou školu ekonomickou (VŠE), která se měla zaměřit na plánování, finance a zahraniční obchod.⁸⁴ Fakulta ekonomického inženýrství přivedla dohromady profesory z VŠVH a z Fakulty speciálních nauk, a jejím děkanem se stal Jaroslav Fukátko.⁸⁵ Tato nová akademická jednotka poskytla útočiště profesorům, kteří přežili politické čistky na konci 40. a začátku 50. let. Fukátko zůstal velkým zastáncem Fakulty ekonomického inženýrství, ale ta po jeho smrti v roce 1956 ztratila vliv a roku 1960 byla uzavřena.

O nedostacích VŠPHV a struktuře VŠE se jednalo na tajné schůzi v sídle předsednictva vlády v roce 1952. V široké debatě Vladimír Sedlák (brzy nato rektor VŠE) poznamenal, že Československo zaostává za Polskem a Maďarskem, kde z ekonomie promuje okolo 1 300 absolventů každý rok. Za nedostatek také označil skutečnost, že žádný československý student se specializací na ekonomiku průmyslu nebyl dosud vyslán na studia do Sovětského

⁸³ AHMP, VŠPHV, inv. č. 12/30, dopis Jaroslava Fukátka, 23. července 1949. Fukátko zdůrazňoval význam ekonomického podnikání, které „zahrnuje nejen organizaci, ale také finance, management, a kontrolu podnikání“, a ptal se, zda „podnikání je snad něčím odporným pro socialistickou ekonomiku“? Fukátko připomínal, že podnikání se netýká pouze soukromých subjektů, a že bylo přípustné také v Sovětském svazu.

⁸⁴ AHMP, VŠPHV, inv. č. 13/57, Organizace ekonom. škol v cizině, zpráva o Vysoké škole ekonomické v Sovětském svazu, 19. února 1951; také Vereščagin, I. K. *Ekonomické vzdělání na vysokých školách v SSSR*. Zákon 40/52, 5. září 1952. VŠPHV se formálně zavřela v roce 1955.

⁸⁵ Blíže viz archivní záznamy ČVUT, Fakulta ekonomického inženýrství.

svazu. Politický ekonom Felix Oliva podtrhl nedostatek učitelských kádrů a další účastníci se přidali, že tento nedostatek je třeba řešit dřív, než bude možno zvýšit počet přijímaných studentů.⁸⁶

VŠE byla založená v roce 1953.⁸⁷ Její původní čtyři fakulty byly: fakulta všeobecné ekonomie (zahrnující politickou ekonomii, plánování, ekonomii práce, statistiku a pedagogiku), ekonomie výroby, domácího a mezinárodního obchodu, a financí a úvěru.⁸⁸ S absolventy se počítalo v aparátu státního plánování, podnikovém řízení a ekonomických ministerstvech. Akademická kritéria pro přijímání studentů byla přísnější než na VŠPHV. Ačkoli se při přijímacím řízení od počátku zohledňovala třídní a politická kritéria, dočkala se VŠE v roce 1956 kritiky za to, že převažující část přijatých studentů patří ke střední třídě.⁸⁹

V 50. letech se VŠE věnovala více výuce než výzkumu. Bylo to v souladu se sovětským vzorem vyššího vzdělávání, v rámci kterého se univerzity soustředily na pedagogiku, zatímco výzkum, podporovaný a schvalovaný státem, byl soustředěn do Akademii věd. Československá akademie věd, založená v roce 1952, zabrala mnohé z výzkumných úkolů, kterými se do té doby zabývaly univerzity. VŠE se nakonec stala přední institucí pro vzdělávání československých národohospodářů i manažerů.

⁸⁶ K jednáním o založení VŠE blíže Archiv VŠE, Zápis z porady o organizaci vysoké školy politických a hospodářských věd, konané v úřadě předsednictva vlády, 10. dubna 1952. Reorganizace ekonomického školství byla prověřována vysokoškolskou komisí v roce 1951. ČVUT, VŠO, Sign. II/9, inv. č. 308. Prof. sbor, 22. března 1951. Schůze o vysokoškolském vzdělávání se uskutečnila 31. března 1951.

⁸⁷ Zákon č. 40/1953 Sb. ze dne 19. srpna 1952.

⁸⁸ Pro studijní plány srov. *Vysoká škola ekonomická v Praze*. Prague, nedatováno (1956–1957). Další informace o původním záměru školy srov. Sedlák, V. Významná opatření v výstavbě ekonomického školství. *Politická ekonomie*, 1953, 1, s. 181–188; srov. také *20 let Vysoké školy ekonomické v Praze, 1953–1973*. Prague, Vysoká škola ekonomická, 1973.

⁸⁹ Vyšetřování Ústředního výboru v roce 1956 odhalilo protistranickou buňku na katedře politické ekonomie, kde několik mladých docentů tvrdě kritizovalo 20. sjezd KSSS a začalo požadovat rehabilitaci ekonomů, odsouzených v procesu se Slánským. Dva z těchto docentů byli rychle odvoláni z učitelské pozice a 28 studentů bylo vyloučeno. Národní archiv, Ústřední výbor, Komunistická strana Československa, Sekretariát, Fond 2/4, schůze ze 14. a 18. prosince 1956.